

Forensische accountants: kunnen zij de verwachtingskloof dichten?

Student: Suzan de Jong (412660)
Begeleider: drs. R. van der Wal RA

Abstract

De *audit expectation gap* is al een oud fenomeen (Limperg, 1932; Liggio, 1975) dat nog steeds aanwezig is in de huidige maatschappij (Ruhnke & Schmidt, 2014; Boonzaaijer, Eijkelenboom & In 't Veld, 2016; Financiële Dagblad, 2016). Naast 'gewone' accountants zijn er ook forensische accountants. Deze accountants worden ingeschakeld als er een vermoeden bestaat dat er fraude plaatsvindt (Gray, 2008; Golden, Skalak, Clayton & Pill, 2011). Deze scriptie heeft als doel om door middel van een literatuuronderzoek de invloed van forensische accountants op de verwachtingskloof te onderzoeken. Doordat er geen literatuur is gevonden over het effect van een forensisch accountant, kan er slechts gesteld worden dat het ontdekken van fraude de *audit expectation gap* verkleint, maar dat de invloed die een forensisch accountant in vergelijking met een registeraccountant daarop heeft, onbekend is. Deze scriptie maakt duidelijk dat er nog veel ruimte is voor verder onderzoek op dit gebied.

Key words: *forensische accountants, registeraccountants, fraude, verwachtingskloof, audit expectation gap*

datum: 17 augustus 2017

Inhoudsopgave

Hoofdstuk 1 - Introductie	4
1.1 Inleiding	4
1.2 Onderzoeksvraag	5
1.3 Relevantie	5
1.4 Methodologie	6
Hoofdstuk 2 - Theoretisch raamwerk	7
2.1 Inleiding	7
2.2 Accountant	7
2.3 Materialiteit	9
2.4 Principaal-agentprobleem	9
2.5 Positive Accounting Theory	10
2.6 Winststuring	11
2.7 Fraude	12
2.8 Fraudedriehoek	12
2.9 Forensische accountancy	13
2.10 Audit expectation gap	13
Hoofdstuk 3 - Verwachtingskloof	14
3.1 Inleiding	14
3.2 Geschiedenis	14
3.3 Leer van het gewekte vertrouwen	14
3.4 Expectation gap volgens Liggio	15
3.5 Audit expectation-performance gap	17
3.6 Schuldigen van de verwachtingskloof	18
3.7 Uitgebreide controleverklaring oob's	20
3.8 Samenvatting	21
Hoofdstuk 4 - Ontdekken van fraude	23
4.1 Inleiding	23
4.2 Richtlijnen van de Standaarden	23
4.3 Ontdekken van fraude	23
4.4 Sociale positie en reputatie	25
4.5 Samenvatting	26
Hoofdstuk 5 - Werkzaamheden register- en forensische accountants	28
5.1 Inleiding	28
5.2 Taken van een registeraccountant	28
5.3 De Standaarden	28

5.4	Soorten accountantsverklaringen	29
5.5	Fraudeaccounting	30
5.6	Forensische accounting	30
5.7	Samenvatting	31
Hoofdstuk 6 - Conclusie en discussie		33
6.1	Inleiding	33
6.2	Beantwoording deelvragen	33
6.3	Beantwoording onderzoeksvraag	34
6.4	Discussie	35
Bibliografie		36

Hoofdstuk 1 - Introductie

1.1 Inleiding

De accountancysector is al een lange tijd tevergeefs bezig om zijn reputatie te herstellen. Boekhoudschandalen komen relatief weinig voor, maar halen dan wel meteen het nieuws. Enkele bekende gevallen zijn Enron (2001), Ahold (2003), Vestia (2012), Imtech (2013) en Toshiba (2015). Naar schatting is de financiële schade door fraude en financiële criminaliteit 2,5% tot 5% van het wereldwijde bruto binnenlands product (EUR, 2017). Als reactie wordt de toezichthouder Autoriteit Financiële Markten (AFM) strenger en komen er steeds meer regels bij (Financieele Dagblad, 2016; Boonzaaijer, Eijkelenboom & In 't Veld, 2016).

Als gevolg heeft de AFM in maart vorig jaar elk van de Big 4-accountantskantoren beboet. De Big 4 bestaat uit PwC, EY, Deloitte en KPMG: de veruit vier grootste accountantskantoren ter wereld en zo ook in Nederland. De belangrijkste reden voor deze boetes was dat de gegeven controleverklaringen onvoldoende onderbouwd waren. De te controleren informatie was onvoldoende en niet geschikt om een controleverklaring af te geven. Hiermee hebben de kantoren zich niet aan de wet gehouden (AFM, 2016). De AFM heeft afgelopen juni een nieuw rapport gepubliceerd, waaruit blijkt dat de accountantscontroles van de Big 4 nog steeds niet voldoende zijn. In 2014 bleek 45% van de onderzochte controledossiers tekortkomingen te bevatten en in het laatste rapport van 2017 blijkt dat zelfs 59% te zijn. Het doel van de AFM is om onder de 20% foutmarge te blijven (Financieele Dagblad, 2017). Volgens AFM-bestuurder Gerben Everts kan er geen relatie gelegd worden met de 53 verbeteringsmaatregelen (Werkgroep Toekomst Accountantsberoep, 2014) die drie jaar eerder zijn ingevoerd, omdat de onderzochte dossiers over 2014 en 2015 gaan (Accountant, 2017).

Naast de aangescherpte regels hebben boekhoudschandalen er ook voor gezorgd dat er een vraag ontstond naar vakmensen die de vaardigheden bezitten om zwaktes te herkennen, naar buiten te brengen en te voorkomen. Deze zwaktes kunnen zich onder andere bevinden in een slecht ondernemingsbestuur (*corporate governance*), verkeerde interne beheersing (*internal controls*) of misleidende jaarverslagen (Ramaswamy, 2005; Gray, 2008). Een andere zwakte waarop gelet moet worden is de eventuele winststuring door managers. Dit fenomeen (ook wel *earnings management* genoemd) vereist veel aandacht bij een controle. Wanneer managers bijvoorbeeld prestatiegerichte beloningen ontvangen, is het van belang om grondig te onderzoeken of deze prestaties ook daadwerkelijk behaald en op een juiste manier verantwoord zijn (Guidry, Leone & Rock, 1999; Ronen & Yaari, 2008).

Vakmensen die gespecialiseerd zijn om genoemde zwaktes te onderzoeken, zijn forensische accountants. Forensische accountants zijn in eerste plaats accountants, die onder andere een grondige kennis hebben van fraudemodellen (waaronder *asset misappropriations*, het wit wassen van geld en corruptie), een voldoende kennis hebben van computers en netwerkssystemen en een zekere mate van psychologische kennis bezitten (waaronder ook communicatievaardigheden van belang zijn) (Ramaswamy, 2005; Gray, 2008). Ze moeten logisch kunnen redeneren en een probleemoplossend vermogen hebben. Forensische accountants zijn dus specialisten op het gebied van fraudezaken en worden dan ook ingeschakeld als er een vermoeden van fraude bestaat (Singleton, Singleton, Bologna & Lindquist, 2006; Golden, Skalak, Clayton & Pill, 2011; Gray, 2008). Echter kunnen ze ook ingeschakeld worden om zorgvuldigheid te waarborgen. Eind januari dit

jaar maakten de curatoren van Macintosh (onder andere bekend van Scapino en Manfield) bekend dat ze forensische accountants inhuren om hen te ondersteunen in het onderzoek naar de oorzaken van het faillissement. Dit heeft naar eigen zeggen niets te maken met een vermoeden tot fraude, maar juist met pure zorgvuldigheid (Financieele Dagblad, 2017).

Zoals aan het begin beschreven, is de accountancysector bezig om zijn reputatie te herstellen. Het verschil tussen de verwachtingen van accountants en de maatschappij over de plichten en verantwoordelijkheden van accountants staat ook wel bekend als de *audit expectation gap* (Liggio, 1975; Monroe & Woodliff, 1993). Wanneer een bedrijf zonder enige waarschuwing failliet gaat, wil de maatschappij er iemand verantwoordelijk voor houden. In dat geval wordt er veelal naar de accountants gewezen (Chye Koh & Woo, 1998; Liggio, 1975). Dit probleem bestaat echter al veel langer. Verschillende bronnen stellen dat Liggio de eerste was die de *expectation gap* toepaste op de accountancysector (Porter, 1993; Chye Koh & Woo, 1998; Deegan & Rankin, 1999). Echter schreef de Nederlander Limperg al aan het begin van de twintigste eeuw verschillende essays over dit fenomeen. Hij is de bedenker van de leer van het gewekte vertrouwen, dat gaat over de verwachtingskloof tussen de functie die maatschappij van een accountant verwacht en de functie die de accountant daadwerkelijk vervult (Limperg, 1932).

1.2 Onderzoeksvraag

De *audit expectation gap* is een groot probleem voor het accountancyberoep, aangezien accountants veelal worden aangewezen als verantwoordelijke als er iets fout gaat (Chye Koh & Woo, 1998; Liggio, 1975). Zij zijn echter niet de enigen die verantwoordelijk gehouden kunnen worden voor de verwachtingskloof (Porter, 1993; Ruhnke & Schmidt, 2014). Deze scriptie onderzoekt of forensische accountants een oplossing zouden kunnen zijn om de verwachtingskloof te dichten. De centrale vraagstelling is:

Wat is de invloed van een forensisch accountant op de *audit expectation gap*?

Om de onderzoeksvraag te beantwoorden zal er gebruik gemaakt worden van een aantal deelvragen:

1. Op welke manier is de *audit expectation gap* aanwezig?
2. Wat is de invloed van fraude op de *audit expectation gap*?
3. Wat is het verschil tussen de werkzaamheden van een registeraccountant en een forensisch accountant?

1.3 Relevantie

De maatschappelijke relevantie blijkt uit het feit dat de *audit expectation gap* nog altijd een probleem is (Financieele Dagblad, 2016; Golden et al., 2011; Ruhnke & Schmidt, 2014; Boonzaaijer et al., 2016). Er is tot op heden weinig onderzoek verricht dat forensische accountancy als mogelijkheid ziet om de *audit expectation gap* te verkleinen, wat de wetenschappelijke relevantie van dit onderzoek benadrukt. Deze scriptie tracht helderheid te scheppen door relevante literatuur te ordenen en zo de invloed van de forensische accountancy op de verwachtingskloof te onderzoeken.

1.4 Methodologie

In dit literatuuronderzoek zal de bestaande literatuur worden onderzocht om een antwoord te krijgen op de deelvragen en zodoende de onderzoeksvraag. Allereerst zullen in het theoretisch raamwerk (hoofdstuk twee) verschillende theorieën en concepten worden uitgewerkt. In hoofdstuk drie, vier en vijf worden respectievelijk de drie deelvragen beantwoord, door verschillende wetenschappelijke bronnen met elkaar te vergelijken. Tot slot volgt er een conclusie en discussie, waarin er een antwoord op de onderzoeksvraag geformuleerd wordt en tevens enkele beperkingen en aanbevelingen voor vervolgonderzoek worden besproken.

Hoofdstuk 2 - Theoretisch raamwerk

2.1 Inleiding

Het theoretisch raamwerk behandelt verschillende concepten en theorieën die een rol spelen bij deze scriptie. Het uitleggen en verduidelijken hiervan helpt bij het begrijpen van de literatuur die voor de deelvragen onderzocht wordt.

2.2 Accountant

Er zijn twee soorten accountants die jaarrekeningcontroles mogen uitvoeren: de registeraccountant (RA) en de accountant-administratieconsulent (AA). De titel accountant is beschermd en mag alleen worden gedragen na het behalen van een hbo- of wo-accountancyopleiding (met het bijbehorende posttraject) en als de inschrijving in het register van de Koninklijke Nederlandse Beroepsorganisatie van Accountants (NBA) is voltooid (Accountant Worden, 2017). Onderdeel van de opleiding tot accountant is het vereiste dat er minimaal drie jaar een praktijkopleiding gevolgd wordt met een afsluitend examen (art. 47 Wab).

Het verschil tussen een AA en een RA zit tegenwoordig bijna alleen nog in de opleiding, aangezien de Wet op het accountantsberoep (Wab) geen onderscheid maakt tussen deze twee soorten. Echter scheiden met name grote kantoren nog wel degelijk de werkzaamheden die oorspronkelijk door een AA of een RA werden gedaan (Qompas, 2017). Om AA te worden is er een hbo-bachelor accountancy met een hbo-postbachelor AA nodig voor het theoretische deel. Voor een RA bestaat dit traject uit een wo-bachelor accountancy, een wo-master accountancy en een postmasteropleiding RA (Accountant Worden, 2017). Alle RA's en AA's staan ingeschreven in het accountantsregister (art. 36 Wab) en moeten verplichte permanente educatie (PE)-activiteiten verrichten om de basiskennis en ontwikkelingen van het vakgebied bij te houden (NBA, 2017).

Een AA is vaak in de MKB-sector aan het werk, terwijl een RA veelal bij de Big 4 werkt en zodoende grote ondernemingen en multinationals controleert (Accountant Worden, 2017). Dit kan verklaard worden door de strengere controle-eisen bij organisaties van openbaar belang (oob's). Oob's zijn belangrijk, doordat ze een speciale functie in het maatschappelijk verkeer hebben en/of doordat ze zo groot zijn, dat een onvoldoende uitgevoerde jaarrekeningcontrole een grote impact kan hebben op het vertrouwen van de maatschappij in de publieke functie van de accountantsverklaring (AFM, 2017). De wet is duidelijk in wie de wettelijke controles bij oob's mogen uitvoeren: slechts registeraccountants zijn hiertoe bevoegd (art. 27 lid 2 Wta). Dit is het enige artikel in de Wet toezicht accountantsorganisaties (Wta) dat een onderscheid maakt tussen een RA en een AA. Er zijn in Nederland negen organisaties die een vergunning hebben om oob's te controleren, waaronder de Big 4 (AFM, 2017).

Er zijn verschillende maatregelen genomen om het vertrouwen in accountants terug te krijgen. Dit begon in 2006 met de invoering van de AFM als extern toezichthouder (2006), het invoeren van de Verordening gedrags- en beroepsregels accountants (2014), strengere onafhankelijkheidsregels bij oob's, verplichte PE-activiteiten (2013) en rapportages van de AFM over specifieke kantoren (2014) (Werkgroep Toekomst Accountantsberoep, 2014).

In de Verordening gedrags- en beroepsregels accountants (VGBA) die in 2014 is ingevoerd, staan de gedrags- en beroepsregels die zorgen voor een goede uitvoering van het accountantsberoep. Het belangrijkste zijn de vijf fundamentele beginselen (professionaliteit, integriteit, objectiviteit, vakbekwaamheid en betrouwbaarheid) (art. 2 VGBA) en het naleven hiervan. Mede op deze regeling (en de Standaarden van de International Auditing and Assurance Standards Board) zijn de kwaliteitseisen van de Nadere voorschriften controle- en overige standaarden (NV COS) gebaseerd. Een accountant moet de relevante Standaard van de nadere voorschriften in acht nemen bij het uitvoeren van een controle. Elk Standaard heeft zijn eigen nummer. Voor deze scriptie zijn de belangrijkste Standaarden nummer 200: *Algehele doelstellingen van de onafhankelijke accountant, alsmede het uitvoeren van een controle overeenkomstig de Standaarden* en nummer 240: *De verantwoordelijkheden van de accountant mbt fraude in het kader van een controle van financiële overzichten* (voorschriften 2, 8 en 9 NV COS).

Bij strengere onafhankelijkheidsregels voor controles van oob's kan gedacht worden aan het scheiden van de advies- en controlefunctie in 2013 en de Verordening inzake Onafhankelijkheid voor alle controlerend accountants van 2014 (Werkgroep Toekomst Accountantsberoep, 2014). De externe accountant die verantwoordelijk is voor de controle moet onafhankelijk zijn van de te controleren onderneming en mag dus geen deel hebben uitgemaakt van de besluitvorming van de klant (art. 25a Wta). Bovendien mag de accountantsorganisatie zowel gedurende de voorafgaande twee jaar als de periode waarop de financiële verslagen betrekking hebben, niet de verslagen waarop de wettelijke controle betrekking heeft (voor aan aanzienlijk deel) hebben samengesteld of ingericht (art. 23 Wta). Dit betekent dus onder andere dat de accountant na het controleren van de jaarrekening niet de vennootschapsbelasting mag berekenen. Ook de roulatie van accountantskantoren is een strengere onafhankelijkheidsregel voor controles van oob's. Vanaf 2016 mogen accountantskantoren maximaal tien achtereenvolgende jaren de controle verrichten bij oob's. Hierna mogen zowel het accountantskantoor als de verantwoordelijke accountants voor een periode van vier jaar geen wettelijke controle bij de betreffende oob uitvoeren (art. 17 Verordening (EU) 537/2014). Dit laatste is de zogenoemde afkoelperiode. Hierbij komt dat er ook gerouleerd moet worden met externe accountants die verantwoordelijk zijn voor de wettelijke controle van een oob. De accountant mag maximaal vijf opvolgende (boek-)jaren verantwoordelijk zijn, waarna er een andere verantwoordelijke accountant moet worden gekozen. Deze roulatie mag dus wel binnen dezelfde accountantsorganisatie plaatsvinden (art. 24 Wta).

Halverwege 2013 zijn de Nadere voorschriften permanente educatie (NVPE) in werking getreden. Accountants moeten jaarlijks minimaal 20 uur aan PE-activiteiten verrichten en totaal minimaal 120 aan PE-uren per drie jaar besteden (art. 2 NVPE), om zoals gezegd de basiskennis en ontwikkelingen van het accountantsberoep bij te houden (NBA, 2017).

In 2014 is er tevens een (voorlopig vierjarig) project gestart ("In het publiek belang") dat 53 maatregelen betreft om de kwaliteit en onafhankelijkheid van de accountantscontrole te verbeteren (Werkgroep Toekomst Accountantsberoep, 2014). In een rapport van de AFM dat onlangs verscheen, blijkt dat de kwaliteit van de onderzochte dossiers nog lang niet binnen de maat is. 59% (in tegenstelling tot 45%) voldeed niet aan de eisen (Financieele Dagblad, 2017), maar er kan volgens AFM-bestuurder Gerben Everts geen relatie gelegd worden met de 53 ingevoerde maatregelen. Dit komt doordat het tijdsbestek te kort is om er juiste conclusies uit te trekken (Accountant, 2017).

2.3 Materialiteit

Materialiteit is een belangrijk begrip voor accountants. Bij materialiteit gaat het om de relatieve betekenis van informatie. De vraag die hierbij centraal staat, is of het weglaten van de betreffende informatie of het niet goed weergeven ervan de economische beslissingen van gebruikers van de jaarrekening kan beïnvloeden (Ernst & Young Accountants, 2016). Het is dus belangrijk om af te vragen of bepaalde informatie van dermate belang is, dat bijvoorbeeld aandeelhouders een andere beslissing hadden kunnen maken. Hier is dus ook het relatieve aspect goed te zien. Bij multinationals hoeft een afwijking in de cijfers van €3.000 niet materieel te zijn, terwijl dit bij een klein bedrijf juist zeer materieel is. Het is de taak van accountants om ervoor te zorgen dat er een redelijke mate van zekerheid bestaat dat de financiële verslagen geen afwijkingen bevatten die van materieel belang zijn en het gevolg zijn van fraude of fouten (NV COS 200).

De materialiteitsgrens wordt bepaald door verschillende omstandigheden. Zo houdt de accountant rekening met de behoeftes van de gebruikers van de jaarrekening en de omvang en aard van een afwijking. Materialiteit wordt bij elke fase van de controle toegepast (NV COS 200). In 2010 is het begrip materialiteit door de AFM aangescherpt. Daar waar eerst de maatstaf gehanteerd werd dat het de beslissingen van gebruikers van de financiële overzichten beïnvloedt, is het nu genuanceerder en gaat het om de mogelijkheid dat de beslissingen beïnvloed zouden kunnen worden (Ernst & Young Accountants, 2017).

2.4 Principaal-agentprobleem

Het principaal-agentprobleem (ook wel *agency theory*) is een theorie die stelt dat er verschillende belangen zijn tussen de principaal en de agent. De principaal is degene die een contract aangaat met de agent, waarbij er beslissingsbevoegdheden worden overgedragen naar de agent. Wanneer zowel de principaal als de agent hun nut willen maximaliseren, zal de agent niet altijd handelen naar wat de principaal wil. Om dit toch te bewerkstelligen kan er, vaak tegen kosten, een toezichthouder (*monitor*) worden ingeschakeld (Jensen & Meckling, 1976). Deze theorie is in verschillende omstandigheden toepasbaar, waaronder in de bedrijfssfeer. De eigenaren van een onderneming (de aandeelhouders) zijn in dat geval de principaal. De agent (de directeur (CEO) of de raad van bestuur) bestuurt de onderneming in opdracht van principaal. De theorie veronderstelt dat alle individuen hun eigen belang nastreven. Hierdoor is de kans aanwezig dat agenten hun eigen inkomen maximaliseren in plaats van het maximaliseren van winst van de onderneming, wat kan leiden tot het plegen van fraude (Singleton et al., 2006; Anthony, Govindarajan, Hartmann, Kraus & Nilsson, 2014).

Het is de taak van accountants om een redelijke mate van zekerheid van de financiële overzichten te geven (NV COS 200). Om de theorie aan te houden, is een accountant te vertalen naar toezichthouder. De accountant werkt weliswaar niet in opdracht van de aandeelhouders, maar zorgt er wel voor dat de financiële verslagen vrij zijn van materiële afwijkingen. Dit beperkt de mogelijkheden van de agent om niet te handelen volgens opdracht van de principaal. Naast het inschakelen van een toezichthouder kunnen ook stimulansen (*incentives*) een oplossing zijn voor het principaal-agentprobleem. Hierbij kan gedacht worden aan een compensatieplan of aandelenopties voor het management (Anthony et al., 2014). Dit kan echter weer leiden tot winststuring (zie paragraaf 2.6).

2.5 Positive Accounting Theory

De *Positive Accounting Theory* (PAT) stelt dat de keuze voor een accountingmethode verklaard wordt door de economische gevolgen ervan (Holthausen & Leftwich, 1983; Collin, Tagesson, Andersson, Cato & Hansson, 2009). Aandeelhouders hebben bijvoorbeeld de neiging om het accountingsysteem van een bedrijf te beïnvloeden, omdat het gekozen systeem vaak gevolgen heeft voor de winsten en dus voor de beschikbare dividenden.

Watts en Zimmerman (1978) zijn een van de eersten die onderzoek hebben gedaan de PAT. Het doel was om een beter begrip te krijgen van de reden achter de keuze van bepaalde accountingstandaarden en de effecten van verschillende standaarden op individuen. Ze veronderstellen dat het nut van het management positief samenhangt met de verwachte compensatie in toekomstige perioden en negatief samenhangt met de verspreiding van toekomstige compensatie. Wat hiermee bedoeld wordt, is dat het nut van het management omhoog zal gaan als er verwacht wordt in toekomstige perioden compensatie te krijgen. Hun nut zal echter omlaag gaan als de compensatie verspreid zal worden over verschillende bronnen of verschillende perioden. In een later door hen geschreven boek (Watts & Zimmerman, 1986) verduidelijken ze dat de PAT de keuze van accountingsystemen (om bijvoorbeeld de bezittingen te waarderen of voor een bepaalde afschrijvingsmethode te kiezen) verklaart en voorspelt. Ze benadrukken daarbij dat de theorie vooral niet zegt welk systeem een bedrijf zou moeten gebruiken, aangezien de PAT, zoals de naam al aangeeft, slechts een positieve theorie is. Positief (ook wel descriptief) slaat op de manier van onderzoeken. Positieve theorieën zijn beschrijvend en verklarend en geven dus niet aan wat er zou moeten gebeuren. (Reiss, 2013).

Voor de PAT is het nodig om de stimulansen van het management te begrijpen. Deze stimulansen moeten te vinden zijn in de factoren die het welzijn van het management bepalen, en daardoor (indirect) de accountingstandaarden beïnvloeden. De factoren waar het om gaat zijn belasting, regelgeving en politieke overwegingen (Watts & Zimmerman, 1978). De PAT ondersteunt het principaal-agentprobleem, met als principaal de aandeelhouders en het management als agent. Er wordt verondersteld dat er een zodanige scheiding is tussen de principaal en agent, dat de keuze voor de accountingstandaard alleen aan de agent toebedeeld is (Collin et al., 2009).

Bij de PAT worden drie variabelen onderscheiden en zodoende drie hypothesen gevormd: de *bonus plan hypothesis* (ook wel de management-compensatiehypothese genoemd), de *debt/equity hypothesis* en de *political cost hypothesis* (Watts & Zimmerman, 1990). De *bonus plan*-hypothese veronderstelt dat managers die voor een bonusregeling in aanmerking komen, eerder accountingstandaarden gebruiken die de winst in de huidige periode vergroten. Echter, als de winst te laag is om de bonusregeling te treffen, zullen managers geneigd zijn om de huidige winst te verlagen, waardoor de winst in de volgende periode(s) verhoogd wordt. Dit resulteert in een grotere kans om dan wel de bonus te krijgen (Healy, 1985; Watts & Zimmerman, 1990; Guidry et al., 1999). De *debt/equity*-hypothese neemt aan dat een hogere schuld/winst-ratio ervoor zorgt dat managers accountingstandaarden zullen gebruiken die het inkomen verhogen. De *political cost*-hypothese voorspelt dat grote bedrijven eerder accountingmethoden gebruiken die gerapporteerde winsten doen verlagen dan kleine bedrijven (Watts & Zimmerman, 1990).

Zoals gezegd kunnen verschillende accountingmethodes ervoor zorgen dat de winst anders uitvalt. Dit wordt ook wel winststuring (*earnings management*) genoemd. Winststuring kan

ervoor zorgen dat er geen juist beeld wordt gegeven over de economie binnen een bedrijf (Healy & Wahlen, 1999).

2.6 Winststuring

Winststuring definiëren Healy en Wahlen (1999) als het naar voren brengen van de meningen van managers in financiële verslaggeving. Winststuring gebeurt om verschillende redenen. Zo kan het de aandelenprijzen beïnvloeden, de compensatie voor het management vergroten (zie de *bonus plan*-hypothese van de PAT), de kans van het schenden van een leningsovereenkomst verkleinen en interventie van regelgevers voorkomen. Ook het structureren van transacties om de verslagen te veranderen met als doel belanghebbenden van een bedrijf te misleiden, vallen onder winststuring. Met name bij dit laatste is er de bedoeling om de economische prestaties binnen een bedrijf anders naar buiten te brengen of om uitkomsten te beïnvloeden die gevolgen hebben voor bepaalde afspraken (zoals bijvoorbeeld bonussen) (Healy & Wahlen, 1999). Ronen en Yaari (2008) vinden deze definitie te beperkt, aangezien het geen onderscheid maakt tussen het (letterlijk) sturen van de winst en de normale bedrijfsadministratie en doordat niet alle winststuring ook misleidend is. Ze geven het voorbeeld van investeerders. Die willen graag een onderscheid tussen doorlopende winsten en eenmalige uitschieters. Er wordt een alternatieve definitie gegeven. Volgens Ronen en Yaari is winststuring een verzameling van beslissingen die ervoor zorgen dat de werkelijke (bij het management bekende) kortetermijnwinsten niet als zodanig gerapporteerd worden.

Ronen en Yaari (2008) beschrijven een wit, grijs en zwart gebied van winststuring. Het witte gebied is volledig binnen de grenzen van de accountingstandaarden en benut de flexibele mogelijkheden die er zijn. Het zwarte gebied is het gebruiken van trucs om de financiële overzichten te verdraaien of om de transparantie ervan te verminderen. Het grijze gebied zit (vanzelfsprekend) hier tussenin. Er wordt bewust een accountingmethode gekozen die economisch efficiënt is of alleen het nut van het management maximaliseert. Dechow en Skinner (2000) hanteren min of meer dezelfde indeling, maar maken een onderscheid tussen conservatief boekhouden, neutrale winsten, agressief boekhouden en frauderend boekhouden. De eerste drie categorieën vallen binnen de accountingstandaarden en de laatste uiteraard niet. Met conservatief boekhouden worden er actief reserves en voorzieningen gemaakt, worden kosten zo vroeg mogelijk geboekt en is er vaak sprake van overwaardering. Dit is tegengesteld aan agressief boekhouden, waar voorzieningen en reserves juist ondergewaardeerd en (waar mogelijk) sterk verminderd worden. Neutrale winsten zit er tussenin en is het gevolg van een neutrale bedrijfsadministratie. Frauderend boekhouden gaat zoals gezegd de accountingstandaarden te buiten en verantwoordt bijvoorbeeld verkopen voordat ze realiseerbaar zijn, boeken fictieve verkopen of overwaarderen de voorraad door fictieve goederen te verantwoorden.

Er zijn dus verschillende mogelijkheden en redenen om winststuring toe te passen. Ze schenden niet altijd de accountingstandaarden en zijn dus niet per definitie frauduleus. Het is echter wel belangrijk dat bij het uitvoeren van een controle van financiële overzichten rekening wordt gehouden met een toepassing van winststuring (Dechow & Skinner, 2000; Ronen & Yaari, 2008).

2.7 Fraude

Het is belangrijk om een onderscheid te maken tussen fraude en een fout in financiële overzichten. Een fout kan een ongeluk zijn of een typefout. Fraude is daarentegen altijd opzettelijk. Men heeft als doel (gehad) om te frauderen en bijvoorbeeld opzettelijk een 'fout' gemaakt in de cijfers (Belastingdienst, 2017).

Fraude in een bedrijf kan twee doelen hebben: het bedrijf benadelen of bevoordelen. Bij het eerste kan gedacht worden aan het stelen van voorraad, contanten of frauderen met gegevens om er zelf beter van te worden (Singleton et al., 2006). Een voorbeeld is het maken van fictieve facturen of dubbele bankrekeningen om zo geld naar een eigen rekening over te maken (Dechow & Skinner, 2000). Het tweede doel lijkt op het eerste gezicht wat onlogisch, maar is toch een bekende vorm van fraude. Het bedrijf kan door middel van fraude bevoordeeld worden doordat inkomsten overgewaardeerd worden en kosten ondergewaardeerd. Hierdoor lijkt het bedrijf beter af te zijn dan dat het eigenlijk is, waardoor belanghebbenden meer vertrouwen kunnen krijgen in de onderneming. Een ander voorbeeld is het (positief) aanpassen van financiële gegevens, waardoor de betreffende werknemer een bonus krijgt. Dit laatste komt daarentegen eigenlijk dicht bij een benadeling van het bedrijf (Singleton et al., 2006) en is een vorm van winststuring (Dechow & Skinner, 2000; Ronen & Yaari, 2008; Healy & Wahlen, 1999).

2.8 Fraudedriehoek

De fraudedriehoek is een theorie die verklaart welke factoren er aanwezig zijn als er fraude gepleegd wordt. De theorie is in de jaren 50 bedacht door Cressey (Cressey, 1953) en is bevestigd door verschillende bronnen (Dorminey, Fleming, Kranacher & Riley, 2012; Singleton et al., 2006; Schuchter & Levi, 2016). De fraudedriehoek bestaat uit drie punten (factoren) die altijd aanwezig zijn bij fraude: (1) druk, (2) rationalisatie en (3) kans.

Met de factor druk wordt ook wel motivatie bedoeld. Het heeft te maken met (vaak financiële) persoonlijke omstandigheden die tot de motivatie voor fraude geleid hebben. De oorzaak van fraude in financiële verslagen is veelal te vinden in stimulansen, zoals gerelateerde aandelenprijzen of prestatiegerichte bonussen (Singleton et al., 2006). Dit is een duidelijk voorbeeld van het principaal-agentprobleem. De principaal (de werkgever) vertrouwt een agent (bijvoorbeeld een manager) met het opmaken van financiële verslagen. De principaal kan echter niet controleren of de agent het volledig naar waarheid heeft opgesteld, wat zorgt voor een ruimte om te frauderen. Ondanks strenge controles is fraude altijd mogelijk (Singleton et al., 2006).

De tweede factor van de fraudedriehoek (rationalisatie) doelt op het goedpraten van fout gedrag. De meeste mensen die fraude plegen hebben geen crimineel verleden. Persoonlijke omstandigheden kunnen als excuus worden gebruikt, waardoor het voor de fraudeur als minder erg wordt beschouwd. Voorbeelden van dergelijke excuses zijn het simpelweg 'lenen' van het geld (door zichzelf te overtuigen dat het daadwerkelijk terugbetaald wordt), het voorhouden dat een bonus of loonsverhoging terecht is (door uiteindelijk het heft in eigen handen te nemen) of het gebruiken van de gestolen spullen voor sociale doeleinden. Als laatste factor van de driehoek is er de kans. Dit houdt in dat er zwakke plekken in de interne beheersing zitten en dat de pakkans zeer klein is (Dorminey et al., 2012).

Interne beheersingssystemen zijn beschreven in de Gedragscode (*code of conduct*) van een bedrijf. De Gedragscode verklaart en beschrijft welk gedrag geschikt is in verschillende situaties (Anthony et al., 2014). Instructies voor accountants focussen van oudsher op de interne beheersing van een bedrijf om fraude te voorkomen. De belangrijkste is de controletechnische functiescheiding (*segregation of duties*, ook wel *code of ethics* genoemd) (Dorminey et al., 2012). Dit houdt bijvoorbeeld in dat de werknemer die een factuur opmaakt, niet ook de betaling voldoet. Dat biedt namelijk een mogelijkheid (kans) om te frauderen. Als er daarbij sprake is van druk (financiële behoefte) en rationalisatie, wordt er voldaan aan de theorie van de fraudedriehoek. Andere voorbeelden van tekortkomingen in de interne beheersing zijn onvoldoende controles op tussenrekeningen, het ontbreken van een verantwoordelijke (de controleur) van tussenrekeningen, het verzaken van goede controles op declaraties, kosten, urenverantwoording en andere boekingen en het niet hebben van interne beheersingssystemen op directieniveau (omdat zij zich er bijvoorbeeld bovenstellen) (Doelder & Diekman, 2012).

2.9 Forensische accountancy

Forensische accountants zijn in verschillende sectoren te vinden. Zo kunnen ze werkzaam zijn bij de fiscale inlichtingen- en opsporingsdienst (FIOD), banken en verzekeringen (Gray, 2008). Daarnaast heeft ook de politie dergelijke accountants in dienst die fraudezaken onderzoeken of die berekenen hoeveel winst een drugsbende heeft gegenereerd. Ook bij (grotere) accountantskantoren zijn forensische accountants werkzaam om fraudegevallen te behandelen (Accountant Worden, 2017). In deze scriptie zal de focus liggen op de forensische accountant die fraudezaken met betrekking tot het bedrijfsleven en de financiële overzichten onderzoekt.

Forensische accountancy omvat eigenlijk het hele proces van een fraudeonderzoek. Het begint bij een fraudeaudit, waarbij er met specifieke methodes en technieken naar bewijs voor fraude wordt gezocht. Als er genoeg bewijs is dat er fraude heeft plaatsgevonden, komt de forensische accountant in beeld om de fraude te identificeren (Gray, 2008; Golden et al., 2011). Hij heeft de kennis en ervaring om te weten hoe een goede ondervraging verloopt, hoe rapporten geschreven moeten worden en hoe het juridische systeem in elkaar zit. Hoewel er eigenlijk een onderscheid is tussen een fraudeaccountant en een forensische accountant, worden ze vaak als één beschouwd (Singleton et al., 2006). Ook deze scriptie neemt de fraudeaccountant en forensisch accountant bij elkaar.

2.10 Audit expectation gap

De *audit expectation gap* is de kloof tussen de verwachtingen van accountants en de maatschappij over de verantwoordelijkheden van accountants (Liggio, 1975; Monroe & Woodliff, 1993). Porter (1993) hanteert een variatie op deze definitie. Volgens haar is de kloof het verschil tussen de verwachtingen en de waarnemingen van de prestaties van accountants door de maatschappij. Limperg (1932) is een van de eersten die deze verwachtingskloof (*expectation gap*) beschrijft in zijn leer van het gewekte vertrouwen. Hij stelt dat de accountant verantwoordelijk is voor de efficiëntie en effectiviteit van het volbrengen van zijn functie, maar is daarbij niet verplicht om alle data te controleren.

Hoofdstuk 3 - Verwachtingskloof

3.1 Inleiding

Dit hoofdstuk maakt duidelijk wat de verwachtingskloof inhoudt en welke aspecten erop zijn. Het gebruik van verschillende bronnen benadert de vraag van verschillende kanten. De bijbehorende deelvraag luidt als volgt: *Op welke manier is de audit expectation gap aanwezig?*

3.2 Geschiedenis

Eind negentiende eeuw is het accountantsberoep ontstaan zoals dat nu bekend is. De Pincoffs-affaire is hier eigenlijk de oorzaak van. Er werden winsten gepresenteerd, terwijl er verliezen werden gemaakt. Toen dit aan het licht kwam, ontstond er behoefte tot het aanstellen van een externe controleur (de accountant). Theunissen schreef in 1879 het boek 'Proeve van administratie controle in vennootschappen van koophandel'. Hij werd in 1895 de eerste voorzitter van de eerste beroepsorganisatie van accountants: het Nederlandsch Instituut van Accountants (NivA). In 1967 is dit met andere organisatie overgegaan in het Nederlands Instituut van Register Accountants (NIVRA), doordat er een nieuwe wet van kracht ging (de Wet op de Registeraccountants) (Batenburg & Groenewegen, 2001). Deze wet is inmiddels vervallen en per 2013 samen met de Wet op de Accountants-Administratieconsulenten overgegaan in de Wet op het accountantsberoep (Wab) (Wab, 2012). Dit leidde tevens tot een fusie van NIVRA en de Nederlandse Orde van Accountants-Administratieconsulenten (NOvAA) (Financieele Dagblad, 2016).

3.3 Leer van het gewekte vertrouwen

Aan het begin van de twintigste eeuw heeft Limperg (1932) verschillende stukken geschreven om zijn leer van het gewekte vertrouwen nader te verklaren. Deze leer gaat over de *expectation gap* tussen de maatschappij en de accountants. Volgens Limperg zijn er twee functies toe te kennen aan accountants: (1) de audit (en advies) functie voor het management en (2) de audit (en advies) functie voor de maatschappij. Eerst wordt de audit (en advies) functie voor het management nader toegelicht. In groeiende organisaties is er steeds meer *control* nodig, waardoor er een vraag ontstaat naar een aparte organisatie die deze *control* functie overneemt van het management. De functie kwam op die manier bij de accountant terecht. Er wordt op dit punt nog geen onderscheid gemaakt tussen een externe en interne accountant; Limperg focust hier slechts op de functie van accountants. Wat de tweede functie betreft (de audit (en advies) functie van de maatschappij), maakt Limperg het duidelijk dat de maatschappij niet tevreden is met een garantie van de persoon die tegelijkertijd over het kapitaal beschikt. Er wordt naar een onafhankelijke organisatie buiten de entiteit gezocht die de waarheid van de informatie kan bevestigen. Door een gebrek aan tijd en specialisatie werd er door de commissarissen zelf een professionele accountant ingeschakeld. Deze externe accountant kreeg de rol als een vertrouwelijk agent van de maatschappij. Het opmerkelijke hieraan is dat de accountant deze taak kreeg, maar de maatschappij niet zijn principaal (opdrachtgever) was. De principaal was namelijk de raad van commissarissen (Limperg, 1932). Tegenwoordig is de raad van commissarissen nog steeds de opdrachtgever van de accountant. Als deze raad echter uit meer dan vier leden bestaat, wordt er een auditcommissie ingesteld die vanaf dan de functie als principaal inneemt (NBA, 2011).

Onafhankelijkheid is een vereiste voor de functie van accountants en zorgt voor een goede relatie met betrekking tot de audit. Deze onafhankelijkheid alleen is niet genoeg. Volgens Limperg heeft de maatschappij een certificaat nodig. Een certificaat om het vertrouwen in de accountant te waarborgen. Met een dergelijk certificaat is het beroep van registeraccountant en zodoende de scheiding tussen een intern en extern accountant tot stand gekomen.

Tot dusver heeft Limperg het gehad over twee functies die aan accountants zijn toe te kennen. Binnen de functies kan er vervolgens een onderscheid gemaakt worden tussen algemene en speciale functies, waarbij het onderlinge verband ook van belang is. De speciale functies vormen tezamen de algemene functie. Het doel van de algemene functie vormt de basis voor de leer van het gewekte vertrouwen. Zoals eerder vermeld komt de algemene functie van een accountant tot stand doordat de maatschappij naar een onafhankelijk expert verlangt om een audit uit te voeren. Het vertrouwen in de accountant is hierbij van belang. Als dat geschaad wordt, is de functie nutteloos geworden. Een oorzaak van het schaden van het vertrouwen is als het verrichte werk van de accountant niet aan de eisen voldoet die vooraf zijn vastgesteld. Volgens de leer van het gewekte vertrouwen is, zoals de naam eigenlijk al doet vermoeden, vertrouwen de standaard. Het is tot stand gekomen door en meegegroeid met de behoeftes van de maatschappij. Deze standaard verplicht een accountant ertoe om het vertrouwen dat hij krijgt van de maatschappij niet te schaden en om ervoor te zorgen dat er niet te grote verwachtingen ontstaan. Alleen dan kan men vertrouwen op de functie van de accountant.

Er zijn twee factoren die aan de basis liggen van dit vertrouwen: de behoefte van de maatschappij en het vermogen van gebruikte audittechnieken om aan deze behoefte te voldoen. Beide factoren zijn mede door de tijd onderhevig aan veranderingen. Een verandering van de behoefte van de maatschappij (de vraag) zorgt op zichzelf niet voor problemen. Het is volgens Limperg de periode tussen de verandering van de behoeften en het assimileren van de nieuwe functie door accountants die zorgt voor problemen. Dit komt door de onzekere aard in de transitie. Een accountant moet vooruitstrevend en secuur zijn, omdat potentiële klanten hun verwachtingen al bijgesteld kunnen hebben naar de nieuwe behoeftes.

Limperg maakt een onderscheid tussen een perfecte en een complete audit. Wanneer de functie volledig en effectief vervuld wordt, kan de audit als perfect geclassificeerd worden. Daarbij hoeven dus niet alle data gecontroleerd te worden. Met andere woorden hoeft een perfecte audit niet per definitie compleet te zijn. Wanneer het om bijvoorbeeld een fraudezaak gaat, kan de accountant een nieuwe functie (de fraude ontdekken en tegengaan) accepteren. Als dit is afgesproken met de klant en een logische (nieuwe) functie is het resultaat, kan er in geen geval sprake zijn van een botsing met de leer van het gewekte vertrouwen. Concluderend kan gesteld worden dat de mate waarin de accountant verantwoordelijk is, vaststaat wanneer de functie die hij gaat vervullen is bepaald. Volgens Limperg is de accountant verantwoordelijk voor de efficiëntie en de effectiviteit van het vervullen van zijn functie, ongeacht of het een algemene of speciale functie is.

3.4 Expectation gap volgens Liggio

Naast Limperg (1932) heeft ook Liggio (1975) geschreven over de *expectation gap*. Hij is echter de eerste die het fenomeen deze naam geeft en wordt daarom ook vaak gezien als de grondlegger van deze theorie (Porter, 1993; Chye Koh & Woo, 1998; Deegan & Rankin, 1999). Liggio (1975) beschrijft de *expectation gap* als het verschil tussen de verwachtingen van de onafhankelijke

accountant en de gebruikers van financiële verslagen. Volgens Liggio komt de verwachtingskloof onder andere door de onjuiste veronderstelling van de maatschappij, regelgevers en advocaten dat een accountant de garantsteller is van de kredietwaardigheid van een bedrijf.

Wiskundig gezien moeten financiële verslagen kloppend zijn. Immers, getallen zijn exact en sommaties zijn goed of fout. Liggio schrijft dat daar echter de nauwkeurigheid ophoudt, in tegenstelling tot wat de gebruikers van de verslagen denken. Zij zijn van mening dat de nauwkeurigheid doorgaat tot achter de cijfers: wat de cijfers voorstellen en wat ze betekenen. Een leek zal geloven dat de grootte van de debiteurenpost (bijvoorbeeld €2 miljoen) betekent dat er precies €2 miljoen aan debiteuren openstaat. Deze verwachting is volgens Liggio niet alleen te wijten aan de verkeerde interpretatie van de gebruikers van een jaarrekening. Het is volgens hem ook toe te wijzen aan het accountancyberoep, aangezien zij in de jaren dertig voor deze verwachting hebben gezorgd. Toentertijd wilden accountants een 'certificaat' (hun mening) op de financiële verslagen zetten. Dit is terug te zien in het artikel van Limperg (1932). Waar volgens Limperg de maatschappij vroeg om een certificaat om het vertrouwen in de accountant te waarborgen, zorgt het begrip 'certificaat' volgens Liggio (1975) ervoor dat het als een soort keurmerk werd gezien. Dit leidde tot een verwachting die boven de aannemelijke bekwaamheid van een accountant uitsteeg. Het perspectief van Liggio op het 'certificaat' doet afvragen of Limperg gelijk had met de stelling dat de maatschappij behoefte had aan een dergelijk certificaat. Het kan zijn dat accountants dit zelf wilden, zodat hun werk een hogere waarde had. Dit zou hebben kunnen leiden tot een grotere *expectation gap*. Het kan echter ook zo zijn dat de maatschappij wel degelijk om een certificaat vroeg, zodat ze meer vertrouwen konden stoppen in het verrichte werk van accountants. Ook dit zou echter enerzijds gezorgd kunnen hebben voor een grotere *expectation gap*, doordat men verschillende certificaten met elkaar gaat vergelijken, terwijl het anderzijds gezorgd kan hebben voor een verkleining van de verwachtingskloof, doordat verwachtingen niet boven het certificaat uit kunnen stijgen.

Liggio (1975) vermeldt dat veel oordelen over de financiële verslagen gaan over de presentatie ervan. Echter is niet alles zo zwart op wit. Hij geeft als voorbeeld de voorziening debiteuren: geen enkel verslag zal hier een honderd procent nauwkeurigheid in hebben. Er zijn, zo stelt Liggio, slechts een paar posten op de balans die redelijk vaststaan en niet aan schattingen onderhevig zijn. De verwachtingen van de maatschappij gaat boven de expertise, training en verantwoordelijkheden van accountants uit. Zo wordt er bijvoorbeeld verwacht dat accountants een oordeel vormen over de kwaliteit van de beslissingen van het management.

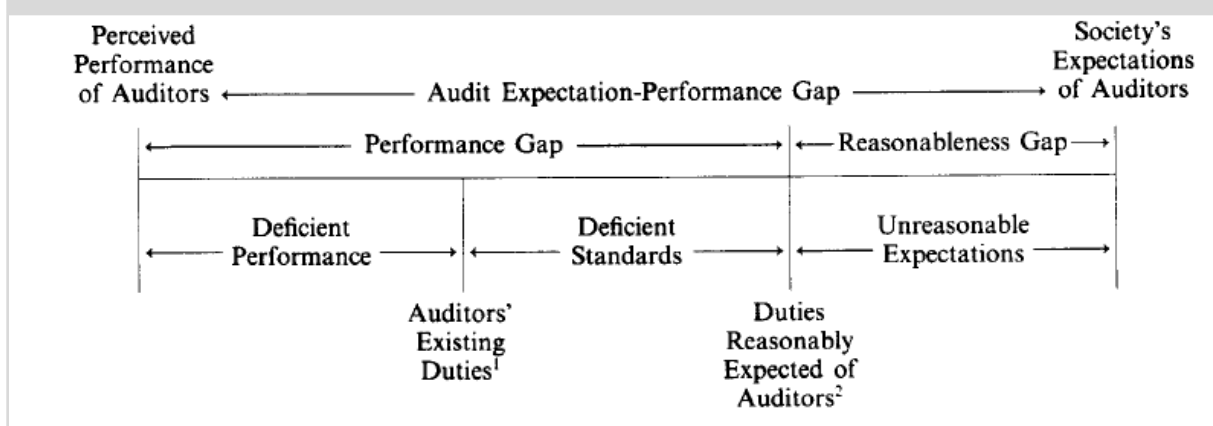
In het artikel wordt een New Yorkse rechtbank aangehaald. Deze stelt dat de accountant de regels van de Generally Accepted Accounting Principles (GAAP) moet volgen. Indien deze standaard de functie van de accountant vervult, moet hij niet verder gaan. De investeerders moeten zelf hun beslissingen kunnen nemen. De rechtbank wijst er ook op dat financiële verslagen voor de gewone investeerders begrijpelijk moeten zijn. Volgens Liggio duidt dit echter op een compleet andere functie voor accountants. De accountant wordt zo meer een verslaggever van feiten, waarover belanghebbenden eigen beslissingen kunnen nemen. Hij geeft vier redenen waarom hij hier tegen is. Ten eerste zal de informatie in de financiële verslagen enorm uitbreiden en de accountantsverklaring aan het einde zal meer op een opsomming van de feiten lijken. Als tweede suggereert Liggio dat accountants geforceerd worden om privacygevoelige informatie te vermelden, wat vanzelfsprekend ongunstig kan zijn voor de klant. Het derde argument gaat over investeerders die niet thuis zijn in de financiële cijfers. Deze investeerders, die de huidige

weergaves van de financiën al nauwelijks begrijpen, zullen bij meer informatie alleen maar minder begrijpen. Als laatste geeft Liggio aan dat rechtbanken de gevolgen van dergelijke beslissingen (dat accountants uitgebreidere toelichtingen geven, waardoor investeerders eigen beslissingen kunnen nemen) vaak niet kunnen overzien.

3.5 Audit expectation-performance gap

Naast Limperg (1932) en Liggio (1975) merkt ook Porter (1993) op dat er een kloof ontstaat tussen de prestaties van accountants en de verwachtingen die de maatschappij daarvan heeft en onderzoekt dit in Nieuw-Zeeland. Ze vindt de definitie van Liggio te nauw, aangezien accountants niet altijd aan de verwachtingen kunnen voldoen. Porter scherpert allereerst het begrip *expectation gap* aan, door het de *audit expectation-performance gap* te noemen. Op die manier zijn er subcategorieën mogelijk. De *audit expectation-performance gap* is de kloof tussen wat de maatschappij van accountants verwacht en de prestaties van accountants zoals ze door de maatschappij worden waargenomen. Met name dit laatste is opvallend. Porter breidt de verwachtingskloof dus uit tot het verschil in de verwachtingen en de waarnemingen van accountants, wat erop duidt dat ze de schuld van de kloof volledig bij de maatschappij lijkt te leggen. Naar aanleiding van de bredere definitie is er een onderscheid te maken tussen twee categorieën: de *reasonableness gap* (de kloof tussen de verwachtingen van de maatschappij en wat accountants naar verwachting redelijk bezien kunnen volbrengen) en de *performance gap* (de kloof tussen de redelijke verwachting van de verantwoordelijkheden van accountants en wat er van hun acties waargenomen wordt). Deze laatste is ook weer onder te verdelen in twee subcategorieën: de *deficient standards* (de kloof tussen wat er redelijkerwijs verwacht kan worden van accountants en de werkelijke verantwoordelijkheden van accountants) en de *deficient performance* (de kloof tussen de werkelijke verantwoordelijkheden en de prestaties van accountants die waargenomen worden). Met de werkelijke verantwoordelijkheden van accountants worden de verplichtingen bedoeld zoals ze in de wet zijn weergegeven of door middel

Figuur 1 De (sub)categorieën van de *audit expectation-performance gap*

¹Duties defined by the law and professional promulgations.

²Duties which are cost-beneficial for auditors to perform.

Deze weergave van de *audit expectation-performance gap* laat zien dat het uit twee categorieën bestaat: de *performance gap* en de *reasonableness gap*. Vervolgens zijn er twee subcategorieën van de *performance gap*, namelijk de *deficient performance* en de *deficient standards*.

Bron: Porter (1993)

van professionele publicaties bekend zijn gemaakt. Een schematische weergave van deze (sub)categorieën is te zien in figuur 1.

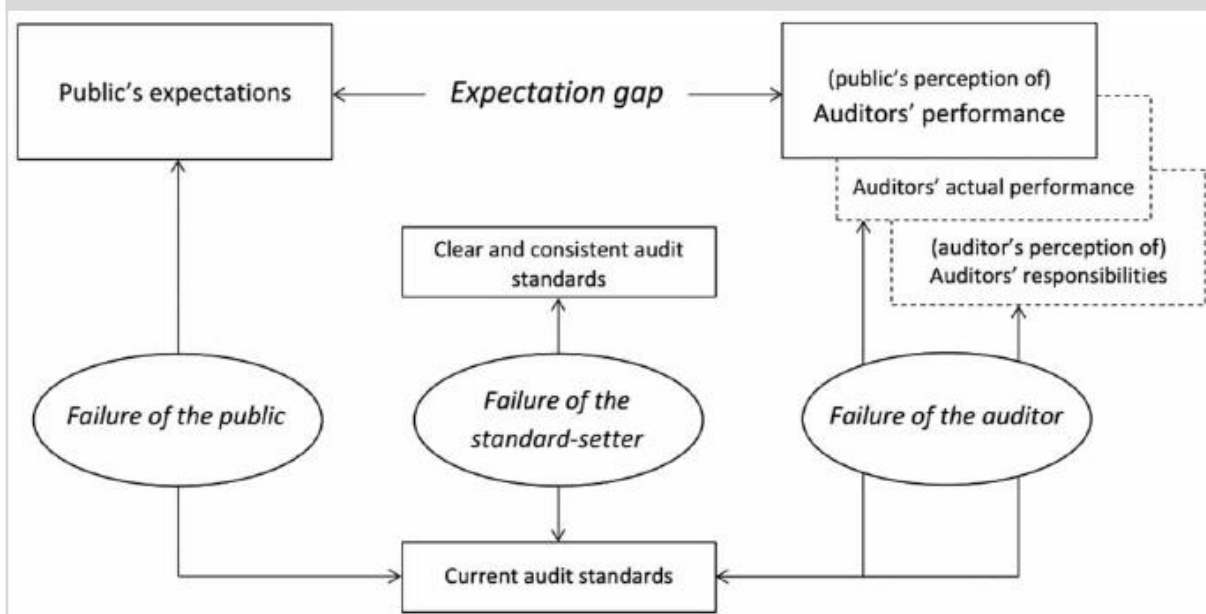
Uit het onderzoek blijkt dat 60% van het maatschappelijk verkeer (dat wil zeggen: het publiek in het algemeen) weinig kennis heeft van de verantwoordelijkheden van accountants. Dit heeft gevolgen voor de subcategorie *reasonableness gap* in de *audit expectation-performance gap*. Porter suggereert in haar artikel dat accountants beter opgeleid moeten worden. Er blijkt namelijk dat accountants zelf niet alle plichten kennen die hen toebedeeld zijn door de wet en professionele publicaties. Volgens Porter is het belangrijk om de verantwoordelijkheden te identificeren die redelijkerwijs van een accountant te verwachten zijn, omdat dan de verwachtingskloof verkleind kan worden. Echter, een kosten-batenanalyse is nodig om nieuwe redelijke verantwoordelijkheden aan de accountant toe te kennen. Dit aanhoudend laat blijken dat het geen redelijke taak van accountants is om een garantsteller te zijn van de kredietwaardigheid van een bedrijf. Dit is terug te zien in het artikel van Liggio (1975). Ook hij benoemde dat er een onjuiste veronderstelling is in de maatschappij dat accountants garantstellers zijn van de solvabiliteit van een bedrijf. Porter (1993) vervolgt met de stelling dat ook taken als het volledig controleren van alle transacties en het onderzoeken (en rapporteren) van de juistheid van niet-financiële informatie volgens de kosten-batenanalyse niet redelijkerwijs tot de taken van een accountant behoren. Indien dit (en dus tegelijkertijd het garantstaan voor de kredietwaardigheid) wel gewenst is, maakt het de audit vele malen duurder zonder dat het veel oplevert. Verder voldoet het vermelden (en rapporteren) van diefstal van bedrijfsmiddelen door werknemers die geen deel uitmaken van het management, niet aan de kosten-batenanalyse om redelijkerwijs een verantwoordelijkheid van accountants te zijn. Volgens Porter zal het vermelden of rapporteren van dergelijke informatie niet alleen extra kosten met zich meebrengen, maar ook een negatief effect hebben op de relatie met klanten. Wat wel tot een reeds bestaande verantwoordelijkheid behoort, is het ontdekken van dergelijk diefstal en het vervolgens melden aan het management.

3.6 Schuldigen van de verwachtingskloof

Een meer recent onderzoek is dat van Ruhnke en Schmidt (2014). Ruhnke en Schmidt gaan in tegenstelling tot Porter (1993) niet uit van verantwoordelijkheden die redelijkerwijs van accountants verwacht kunnen worden en kennen ook geen subcategorieën toe aan de *expectation gap*. Ze komen dicht bij de theorie van Liggio (1975), maar gaan een stapje verder door aan te geven wie de schuldige is van welk deel van de verwachtingskloof (figuur 2).

Zoals te zien maken Ruhnke en Schmidt (2014) onderscheid tussen drie groepen. De eerste is de maatschappij (*failure of the public*). Er is sprake van een fout van de maatschappij als er een kloof bestaat tussen de verantwoordelijkheden van een accountant en de verwachtingen van de maatschappij. Een oorzaak hiervoor kan een gebrek aan informatie zijn, waardoor er onjuiste veronderstellingen worden gemaakt. Een tweede groep is de regelgever voor de accountingstandaarden (*failure of the standard-setter*). Een fout in deze categorie houdt in dat accountingstandaarden niet consistent zijn of dat ze niet overeenkomen met de verantwoordelijkheden van accountants. Dit is iets wat Liggio (1975) ook opmerkte in zijn artikel. Hij vond dat regelgevers een rol speelden in het onder vuur leggen van de accountants. De laatste en derde groep die Ruhnke en Schmidt (2014) onderscheiden zijn de accountants (*failure of the auditor*). Een fout van accountants indiceert dat er een kloof aanwezig is tussen de accountingstandaarden en de veronderstelling die de accountant heeft over zijn eigen

Figuur 2 Schuldigen van verschillende delen van de *expectation gap*

De figuur geeft weer dat fouten in verschillende delen van de kloof toe te kennen zijn aan verschillende groepen: de maatschappij, de regelgever van accountingstandaarden en de accountants zelf.

Bron: Ruhnke en Schmidt (2014)

verantwoordelijkheden. Daarnaast kan het ook voorkomen dat accountants de standaarden niet op een juiste wijze toepassen. Ruhnke en Schmidt suggereren dat deze laatste fout verkleind kan worden als accountants betere trainingen krijgen, zelf meer gecontroleerd worden en/of strengere straffen krijgen in het geval dat er sprake is van wangedrag. Het niet op een juiste manier toepassen van de accountingstandaarden duidt (zo wijst de suggestie ook al aan) op een gebrek aan goede training. Dit is ook terug te vinden in de suggestie van Porter (1993). Zij suggereert ook dat accountants beter opgeleid moeten worden, omdat bleek dat accountants niet alle plichten kennen die ze volgens de wet hebben.

Ruhnke en Schmidt geven aan dat accountants zich moeten houden aan het concept van een redelijke mate van zekerheid. Dit houdt in dat accountingstandaarden ruimte geven voor (tamelijk grote) onzekerheden in financiële verslagen. Liggio (1975) beschreef ook al dat slechts een paar balansposten niet beïnvloed worden door schattingen. Het is dan ook redelijk dat accountingstandaarden hier ruimte voor bieden. Uit het onderzoek blijkt verder dat de maatschappij zich niet bewust is van de betekenis van een redelijke mate van zekerheid. Dit duidt op een fout van de maatschappij. Opvallend is dat, net als de maatschappij, ook accountants zich grotendeels niet bewust zijn van het concept van een redelijke mate van zekerheid. Bovendien blijkt uit de resultaten (net als uit de resultaten van Porter (1993)) dat niet alle accountants weten wat hun verantwoordelijkheden zijn (een fout van de accountant). Een oplossing hiervoor zou de permanente educatie zijn die verplicht is voor registeraccountants en accountant-administratieconsulenten. De permanente educatie heeft als doel om de kennis en ontwikkelingen binnen het accountantsberoep bij te houden. De educatie bestaat uit 120 PE-uren die door middel van het verrichten van PE-activiteiten (binnen) elke drie jaar behaald moet worden, met een minimum van twintig uur per jaar (NBA, 2017).

Uit het onderzoek van Ruhnke en Schmidt (2014) komt naar voren dat veranderingen in de externe verslaggeving door nagenoeg alle respondenten geacht worden bij te dragen aan de verkleining van de verwachtingskloof. Verder concluderen ze dat de veranderingen die de Europese Commissie heeft ingevoerd (te denken valt aan de verplichte roulatie van accountantskantoren en het verbieden van het aanbieden van niet-auditgerelateerde diensten) volgens de maatschappij leiden tot een verkleining van de verwachtingskloof. Echter concluderen Jackson, Moldrich en Roebuck (2008) juist dat een verplichte bedrijfsroulatie niet bijdraagt aan de auditkwaliteit. Deze conclusie komt voornamelijk door een kosten-batenanalyse: de kosten in het beginstadium van de controle van een nieuwe klant zijn onnodig en leiden tot weinig voordeel.

3.7 Uitgebreide controleverklaring oob's

Boonzaaijer et al. (2016) hebben onderzocht of recente wet- en regelgeving voor de accountancysector bijdraagt aan het verkleinen van de *expectation gap*. Zij stellen namelijk dat het accountancyberoep de laatste jaren veel nieuwe regels heeft gekregen, met als belangrijkste doel het dichteren van de verwachtingskloof. Volgens hen is het doel van de accountantsverklaring om een redelijke mate van zekerheid te geven over de financiële verslagen van het gecontroleerde bedrijf. Ook hier komt het concept van een redelijke mate van zekerheid terug, dat eerder al gezien was bij Ruhnke en Schmidt (2014) en Liggio (1975). Er wordt gesuggereerd dat de accountancysector baat kan hebben bij het behouden van de *expectation gap*. Dit zou kunnen komen doordat er een belang is bij een uitbreiding van het beroep. Om het vertrouwen te herstellen is het volgens Boonzaaijer et al. (2016) belangrijk om te weten wat de verwachtingen van de maatschappij over accountants is.

Om de verwachtingskloof te verkleinen zijn er dus een aantal wetten en regels bijgekomen. Een voorbeeld hiervan zijn de uitgebreidere controles van de financiële verslagen van oob's, welke halverwege 2016 door de EU is ingevoerd (Boonzaaijer et al., 2016). Oob's zijn ondernemingen (of instellingen) die een belangrijke functie in de maatschappij hebben. Dit hoeft niet direct te komen door de functie die ze vervullen, maar kan ook voortkomen uit de omvang van de organisatie. Een onvoldoende financiële controle van een dergelijke onderneming kan dan ook een grote impact hebben op het vertrouwen van de maatschappij in de controleverklaring van accountants (AFM, 2017). Verder is ook het invoeren van een interne toezichthouder vereist bij een oob-accountantsorganisatie (Boonzaaijer et al., 2016). De bedoeling hiervan is dat de controlewerkzaamheden van accountants ondersteund worden en zo de kwaliteit op de lange termijn te verbeteren. Verder kan het accountancyberoep zelf ook aanpassingen doen aan de regelgeving, waarvan de zojuist genoemde invoering van de uitgebreidere controleverklaring er een van is. Deze accountantsverklaring verduidelijkt uitgebreider dan eerst het oordeel van de accountant. Door deze uitbreiding is de accountant duidelijker en inzichtelijker over zijn werkzaamheden, wat ervoor zou kunnen zorgen dat de maatschappij realistischer verwachtingen krijgt. Aan de andere kant zou het er ook juist voor kunnen zorgen dat er nog meer verwacht gaat worden, omdat de taken van de accountants openlijk zijn toegenomen.

Naast de verwachtingskloof hebben Boonzaaijer et al. het over de prestatiekloof (vergelijkbaar met de *performance gap* (Porter, 1993)). Er worden verschillende oplossingen gegeven om deze kloof te verkleinen. Net als Porter (1993) en Ruhnke en Schmidt (2014) vinden Boonzaaijer et al. (2016) dat accountants trainingen moeten blijven krijgen. Zo moet de verplichte permanente educatie ervoor zorgen dat accountants up-to-date blijven met hun kennis. Verder is het de

bedoeling dat het hebben van een toezichthouder (de AFM) en een tuchtrechtelijke instantie (de Accountantskamer) de prestaties van accountants in de gaten houdt en bestraft als er niet naar behoren gefunctioneerd wordt.

Zoals vermeld, is er dus sinds vorig jaar een (Europese) verplichting tot een uitgebreide controleverklaring bij oob's. Echter publiceerde de NBA drie jaar geleden al een rapport dat informatie gaf over de vernieuwde controleverklaring bij oob's die vanaf het boekjaar 2014 in Nederland inging (NBA, 2014). Hiermee liep Nederland dus vooruit op de regelgeving van de Europese Unie. Oob's hebben, zoals gezegd, een belangrijke functie in de maatschappij of zijn van een dusdanig grootte dat een onjuiste controleverklaring grote gevolgen heeft voor het vertrouwen van de maatschappij in de accountantsverklaring (AFM, 2017). Voorbeelden van organisaties die tot de oob's behoren zijn beursgenoteerde ondernemingen, banken en verzekeraars. Deze zijn voornamelijk vanuit de Europese regelgeving vastgelegd (Rijksoverheid, 2015). De lijst van oob's is nog niet compleet: er is een Besluit gaande zodat ook pensioenfondsen, woningcorporaties en netbeheerders als oob worden aangemerkt. Over de onderwijssector wordt nog gediscussieerd. Door een kosten-batenanalyse acht minister Jet Bussemaker (minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap) het onnodig om deze sector tot een oob aan te merken. De NBA is het hier niet mee eens, aangezien die de omvang van een instelling doorslaggevend acht. Een motivatie om meer organisaties als oob aan te merken, kan zijn omdat de Wet toezicht accountantsorganisaties strengere eisen stelt aan accountants (en accountantsorganisaties) die een verklaring afgeven aan een oob (Accountant, 2017).

In de uitgebreide controleverklaring worden de zaken opgenomen die het relevantst zijn voor belanghebbenden van een bedrijf. Een verbeterde communicatie tussen de onderneming, de accountant en de gebruikers van de jaarrekening staat voorop. Met communicatie wordt ook de leesbaarheid van de controleverklaring bedoeld, iets waarover de 'oude' accountantsverklaring veel kritiek kreeg. Met dit in gedachte wordt onder andere het nieuwe segment kernpunten van de controle benoemd en besproken. Deze kernpunten zijn de belangrijkste risico's en punten die tijdens de controle voor de accountant het belangrijkste waren en tegelijkertijd relevant zijn voor de belanghebbenden van de organisatie. Ook de bespreking van de verantwoordelijkheden van het management met betrekking tot de continuïteit is nieuw. Daarnaast licht de accountant toe welke mate van materialiteit hij heeft gebruikt. Als een afwijking dermate materieel is, zou dat de beslissingen van gebruikers van de jaarrekening kunnen beïnvloeden. De mate van materialiteit is per geval verschillend en mede daarom moet dit extra worden toegelicht (NBA, 2014).

3.8 Samenvatting

In dit hoofdstuk is duidelijk gemaakt hoe de *audit expectation gap* aanwezig is in de maatschappij. Limperg (1932) beschrijft in de toelichting op zijn leer van het gewekte vertrouwen dat de accountant verantwoordelijk is voor de efficiëntie en effectiviteit van het volbrengen van zijn functie. Door de behoefte aan een onafhankelijke controle focust de accountant, in de rol van vertrouwelijk agent van de maatschappij, zich op de audit (en advies) functie voor de maatschappij. Mede door deze onafhankelijke behoefte is er volgens Limperg vraag om een certificaat af te geven. Liggio (1975) stelt echter dat dit er onder andere toe heeft geleid dat er te hoge verwachtingen geschept werden bij de maatschappij. Limperg (1932) is van mening dat het de periode is tussen de verandering van behoeftes en het assimileren van een nieuwe functie door accountants, die zorgt voor problemen. Verder onderscheidt hij een perfecte audit van een

complete audit. De audit is perfect wanneer de functie volledig en effectief vervuld wordt, maar hierbij is het niet verplicht om alle data te controleren. Dat zou duiden op een complete audit, wat ook volgens Porter (1993) niet redelijk is om te verwachten van een accountant.

Liggio (1975) schrijft dat de verwachtingskloof ontstaat door het verschil tussen de verwachtingen van een onafhankelijke accountant en de verwachtingen van de gebruikers van financiële jaarverslagen. Waar Liggio vooral de maatschappij toelicht en Limperg (1932) de functies van accountants uitgebreid behandelt, gaat Porter (1993) dieper in op het technische deel van de *expectation gap* en onderscheidt zo twee categorieën van wat zij noemt de *audit expectation-performance gap*. Deze zijn de *reasonableness gap* en de *performance gap*, met daarin de twee subcategorieën *deficient standards* en *deficient performance* (figuur 1). Kort gezegd houdt de *audit expectation-performance gap* volgens Porter het verschil in tussen de verwachtingen en waarnemingen van de prestaties van accountants door de maatschappij. Uit haar onderzoek blijkt dat meer dan de helft van het maatschappelijk verkeer weinig kennis heeft van de plichten van accountants. Ook accountants blijken niet alle plichten en verantwoordelijkheden te kennen die de wet hen toebedeelt. Porter suggereert daarom, net als Ruhnke en Schmidt (2014) en Boonzaaijer et al. (2016), dat accountants beter opgeleid moeten worden. Net als Liggio (1975) stelt Porter (1993) dat accountants geen garantsteller zijn van de kredietwaardigheid van bedrijven. Een kosten-batenanalyse is nodig om nieuwe, redelijkerwijs te verwachten verantwoordelijkheden aan accountants toe te kennen.

Ruhnke en Schmidt (2014) komen wat betreft de *expectation gap* weer dichterbij in de buurt van de definitie van Liggio (1975). Zij onderscheiden echter drie groepen die aan te wijzen zijn als schuldige voor het bestaan van de verwachtingskloof. Het kan de fout van de maatschappij, de fout van de regelgever of de fout van de accountant zelf zijn. Het concept van een redelijke mate van zekerheid speelt volgens hen ook een rol in de theorie van de *expectation gap*, iets wat Liggio (1975) en Boonzaaijer et al. (2016) ook omschreven. Net als de maatschappij zijn accountants zich grotendeels niet bewust van deze redelijke mate van zekerheid (Ruhnke & Schmidt, 2014). Een oplossing hiervoor (net als de suggestie dat accountants beter opgeleid moeten worden) zou de permanente educatie kunnen zijn die verplicht is voor accountants om te volgen (NBA, 2017).

Boonzaaijer et al. (2016) suggereren dat de accountancysector baat kan hebben bij het behoud van de verwachtingskloof, omdat dit een uitbreiding van het beroep betekent. Ruhnke en Schmidt (2014) concludeerden dat veranderingen in de externe verslaggeving bij kunnen dragen aan het verkleinen van de verwachtingskloof. Hierop aansluitend benoemen Boonzaaijer et al. (2016) de uitgebreidere controle van financiële verslagen van organisaties van openbaar belang. Hier zitten volgens hen twee kanten aan: enerzijds zou het realistischere verwachtingen kunnen scheppen bij de maatschappij, terwijl het anderzijds juist tot meer verwachtingen kan leiden.

De regelgeving over uitgebreide controleverslagen bij oob's is in Nederland al in 2014 ingevoerd (NBA, 2014) en in 2016 bij alle lidstaten van de Europese Unie (Boonzaaijer et al., 2016). Oob's bestaan tot nog toe uit beursgenoteerde ondernemingen, banken en verzekeraars (Rijksoverheid, 2015), maar er zijn procedures bezig om dit uit te breiden (Accountant, 2017). In de uitgebreide controleverklaring staat een verbeterde communicatie tussen de onderneming, de accountant en de belanghebbenden voorop. Onder andere worden de kernpunten met de belangrijkste risico's besproken en bevat het een toelichting op de gebruikte materialiteit (NBA, 2014).

Hoofdstuk 4 - Ontdekken van fraude

4.1 Inleiding

In dit hoofdstuk komt de tweede deelvraag aan de orde. Deze gaat verder op de zojuist toegelichte *audit expectation gap* en behandelt het aspect van het ontdekken van fraude door accountants. De bijbehorende vraag luidt: *Wat is de invloed van fraude op de audit expectation gap?*

4.2 Richtlijnen van de Standaarden

De Standaarden die een accountant moet volgen (zie hoofdstuk 2, paragraaf 2) houden rekening met het feit dat er een risico bestaat dat er enkele materiële afwijkingen zijn die niet ontdekt worden. Dit komt doordat een accountant volstaat met het hebben van een redelijke mate van zekerheid. Fraude kan heel doordacht en zorgvuldig gepleegd worden. De geraffineerde plannen kunnen bovendien in samenwerking gemaakt en uitgevoerd zijn, wat het ontdekken van dergelijke fraude zeer lastig maakt. Voorbeelden van fraude zijn het vervalsen van documenten, het (opzettelijk) verzaken van het vastleggen van transacties en het geven van een verkeerd beeld van de situaties aan accountants. Zeker als er samengespannen is, kan de accountant overtuigd zijn dat de informatie voor een controle (onterecht) voldoende en juist is. Het door een accountant ontdekken van fraude hangt van verschillende factoren af. Hierbij kan gedacht worden aan de bekwaamheid van de fraudeur, het aantal manipulaties en de grootte daarvan, de grootte van de bedragen en de mate van eventuele samenspanning (NV COS 240). Zeker als er samengespannen is met externe partijen en bedrijven is het nog moeilijker om de fraude te ontdekken.

Verder wijzen de Standaarden erop dat het ontdekken van fraude bij het management moeilijker is dan bij het personeel, omdat het management vaak directe toegang heeft tot de administratie of bepaalde (financiële) gegevens. Ondanks dat hierop gewezen wordt, is het geen vrijbrief voor accountants om minder op managementfraude te letten. Verderop in de Standaarden wordt vermeld en geadviseerd dat de accountant tijdens de controle een professioneel-kritische houding moet hebben. Dit houdt in dat elke materiële afwijking een gevolg zou kunnen zijn van fraude. Als er inconsistente antwoorden gegeven worden bij interviews van het management, moeten deze (uiteraard) onderzocht worden (NV COS 240).

4.3 Ontdekken van fraude

De *audit expectation gap* is zoals gezegd het verschil tussen de verwachtingen van de accountant en de maatschappij over de taken en verantwoordelijkheden van accountants (Liggio, 1975; Monroe & Woodliff, 1993). Uit onderzoek blijkt dat 60% van het maatschappelijk verkeer niet goed weet wat de verantwoordelijkheden van accountants zijn (Porter, 1993). Dit heeft negatieve gevolgen voor de verwachtingskloof, doordat er eigen invullingen worden gemaakt over de taken van accountants.

Bij de maatschappij ontstaat een groeiend idee dat accountants, door hun opleiding, ervaring en intuïtie, overal fraude kunnen ontdekken als het in de financiële gegevens is terug te zien. Dit gaat de verantwoordelijkheden van een accountant ver te boven, aangezien het onmogelijk is om hieraan te voldoen (Golden et al., 2011; Singleton et al., 2006). Zoals in hoofdstuk drie besproken,

is deze verwachtingskloof een zeer groot probleem. Net als Porter (1993) vinden Singleton et al. (2006) dat het niet redelijk is om van accountants te verwachten dat er een perfecte en volledige (of zoals Limperg (1932) het ook wel noemde: complete) audit gemaakt wordt. Dit heeft als gevolg dat accountants veel op het management vertrouwen. Dat is niet vreemd, want het management van een onderneming heeft de primaire verantwoordelijkheid om fraude te achterhalen en te voorkomen (NV COS 240). Met het management worden in dit geval ook de personen bedoeld die verantwoordelijk zijn voor de governance (ondernemingsbestuur) van een bedrijf.

Het opsporen van fraude is een van de probleempunten van de verwachtingskloof. Uit onderzoek bleek dat met name beleggingsanalisten, banken en journalisten het ontdekken van alle significante fraude een van de taken van externe accountants vonden, in tegenstelling tot de accountants zelf, die hier neutraal in stonden (Humphrey, Moizer & Turley, 1993). Humphrey et al. (1993) gaan voor hun onderzoek uit van een verwachtingskloof volgens de definitie van Liggio (1975). Hij hanteert het verschil tussen verwachtingen van accountants en de maatschappij en niet het verschil tussen de taken van accountants en wat de maatschappij verwacht van hen (zoals de subcategorieën *deficient standards* en *unreasonable expectations* van Porter (1993) reflecteren). Een later onderzoek van Lee, Gloeck en Palaniappan (2007) gaat een stap verder. Zij ondervroegen mensen die dicht bij accountants staan, belanghebbenden en het gewone publiek. Het onderzoek wijst uit dat meer dan een kwart van de respondenten van mening is dat accountants fraude en fouten binnen een bedrijf moeten voorkomen en dat ze alle fraudegevallen en fouten moeten kunnen opsporen. Volgens Lee et al. (2007) horen deze verantwoordelijkheden bij de onredelijke verwachtingen (*unreasonable expectations*) van de *reasonableness gap* van Porter (1993), aangezien het niet aan een kosten-batenanalyse zal voldoen.

Ruhnke en Schmidt (2014) hebben echter een andere uitkomst bij hun onderzoek onder zowel accountants als belanghebbenden. Uit hun onderzoek komt naar voren dat de meerderheid van de belanghebbenden terecht van mening is dat het ontdekken van alle vormen van fraude niet de (huidige) taak van accountants is. Echter zijn er altijd mensen die deze mening niet delen. Dit onderzoek wijst uit dat het de minderheid is, maar in bepaalde groepen nemen ze een behoorlijke positie in. Zo is bijvoorbeeld een kwart van zowel de raad van commissarissen als de bankvertegenwoordigers van mening dat accountants verantwoordelijk zijn voor het opsporen van alle vormen van fraude. Volgens Ruhnke en Schmidt (2014) is dit te verklaren door twee factoren. Ten eerste heeft de raad van commissarissen de neiging om zichzelf vrij te stellen van (toezichts-)verantwoordelijkheden. Als tweede punt wordt er verwezen naar het zogenoemde politie-idee (*policeman notion*) van Porter (1990, zoals beschreven in Ruhnke & Schmidt, 2014). Dit weerspiegelt de gedachte dat accountants politieachtige taken hebben, waardoor ze ook verantwoordelijk zijn voor het ontdekken van alle vormen van fraude.

Het verschil in uitkomst tussen het onderzoek van Lee et al. (2007) en Ruhnke en Schmidt (2014) zou verklaard kunnen worden door onder andere drie factoren. Allereerst hebben Ruhnke en Schmidt geen enquête gehouden onder het maatschappelijk verkeer, maar alleen onder belanghebbenden en accountants. Ook hadden ze een lager responspercentage (18,3% tegenover 23,1%), maar hadden ze wel ruim drie keer zo veel respondenten in absolute aantallen. Ten tweede vonden de onderzoeken plaats in verschillende landen: het onderzoek van Lee et al. heeft in Maleisië plaatsgevonden en het onderzoek van Ruhnke en Schmidt in Duitsland. Culturele verschillen zou het verschil in uitkomst kunnen verklaren. Als laatste kan er naar de jaartallen

verwezen worden: het onderzoek van Lee et al. vond zeven jaar eerder plaats, wat betekent dat de meningen veranderd zouden kunnen zijn.

4.4 Sociale positie en reputatie

Ruhnke en Schmidt (2014) benoemen in hun artikel dat meer regelgeving als een oplossing gezien kan worden om de verwachtingskloof te dichten. Echter stellen ze dat een toename van regelgeving een negatief effect zal hebben op de sociale positie van accountants. De maatschappij hoopt namelijk op een betere sociale positie voor accountants, door meer regelgeving te maken om zo de kansen van het opsporen van fraude te vergroten. De toename zal echter niet het wettelijke nut (het doel) van accountants doen vergroten. Het doel van accountants is om bij te dragen aan het vertrouwen van gebruikers in financiële overzichten (NV COS 200). Hier gaat het volgende hoofdstuk (hoofdstuk 5) verder op in. Het toenemen van regelgeving zal door verkeerde verwachtingen dus eerder averechts werken en zo de verwachtingskloof vergroten in plaats van verkleinen (Ruhnke & Schmidt, 2014). Dit komt overeen met Boonzaaijer et al. (2016) die suggereren dat de uitgebreidere controle bij oob's tot meer verwachtingen kunnen leiden bij de maatschappij.

De sociale positie wordt ook bepaald door de reputatie van accountants. De reputatie wordt bepaald door de (waargenomen) kwaliteit van de accountantsverklaring. De kwaliteit van deze verklaring heeft ook invloed op de markt voor primaire emissie van aandelen (*initial public offerings (IPO) market*). Er blijkt dat een betere kwaliteit (vaak afgegeven door kwalitatief hoge accountantskantoren met zodoende een betere reputatie) voor minder onderwaardering en zelfs voor een grotere waarde van de emissie zorgt (Chaney & Philipich, 2002; Titman & Trueman, 1986). Een bekend voorbeeld dat gezorgd heeft voor reputatieschade is het Enronschandaal in 2001, waarbij het accountantskantoor Andersen verwickeld was. Dit schandaal leidde uiteindelijk tot het einde van Andersen. Het accountantskantoor gaf in januari 2002 toe dat ze een groot aantal documenten van Enron versnipperd hadden (Krishnamurthy, Zhou & Zhou, 2006). Om de schade te onderzoeken hebben Chaney en Philipich (2002) de impact van het schandaal op de aandelenmarkt van andere klanten van Andersen onderzocht. Hierbij is de nadruk gelegd op de periodes waarin de gehanteerde procedures en onafhankelijkheid van Andersen kritisch onderzocht werden. Zo bleek dat de aandelen van andere klanten een significante daling ondergingen in de dagen nadat Andersen had toegegeven dat er een groot aantal documenten versnipperd waren. Het bevestigt dat investeerders het vertrouwen in Andersen waren kwijtgeraakt en de kwaliteit van de controles van Andersen bij andere klanten in twijfel trokken.

De bevindingen van Chaney en Philipich (2002) worden gesteund door meerdere auteurs (Doogar, Sougiannis & Xie, 2003; Krishnamurthy et al., 2006). Doogar et al. (2003) hebben daarnaast ook gekeken naar de totale impact van het Enron schandaal. Zij vinden in het eerste kwartaal van 2002 een verslechtering van de betrouwbaarheid van accountantscontroles over de gehele markt. Ook de verklaring van Andersen dat ze documenten hadden versnipperd leidde tot een algemene verslechtering van het vertrouwen van de markt in de financiële verslagen. Krishnamurthy et al. (2006) onderzochten verder of er een verschil was tussen de verwachte en werkelijke rendementen in het geval dat klanten van Andersen overstapten naar een ander accountantskantoor. Uit de resultaten blijkt dat de rendementen hoger waren dan verwacht als klanten van Andersen snel overstapten naar een Big 4-kantoor dan wanneer ze naar een ander kantoor overstapten of wanneer ze niet bekend maakten naar welk kantoor ze zouden

overstappen. Het onderzoek van Asthana, Balsam & Krishnan (2010) bevestigt dit, maar heeft niet gekeken naar welk kantoor de klanten overstapten. Zij concludeerden dat een overstap binnen drie dagen van de bekendmaking ervan hogere rendementen veroorzaakte dan er in eerste instantie verwacht werd als de overstap niet zou plaatsvinden.

Net als bij Enron zijn ook de effecten op de aandelenmarkt na boekhoudschandalen van andere bedrijven en accountantskantoren onderzocht. Een voorbeeld hiervan is het Duitse bedrijf ComROAD AG, dat in april 2002 bekend maakte dat er voor drie jaar lang grote fictieve winsten geboekt waren. De uitschieter was het jaar 2000: daar was 97% van de winsten vervalst. De controlerend accountant voor ComROAD was KPMG (Weber, Willenborg & Zhang, 2008). Uit het onderzoek van Weber et al. (2008) blijkt dat er een negatief verschil tussen de werkelijke en verwachte rendementen van andere klanten van KPMG was van 3% toen het boekhoudschandaal bekend werd. Verder kwam uit het onderzoek naar voren dat er in 2002 een verdubbeling plaatsvond van klanten van KPMG die van accountant veranderden: waar het gemiddelde de voorafgaande drie jaar 7,7% was, veranderde in 2002 15,7% van KPMG's klanten van accountant.

De Association of Chartered Certified Accountants (ACCA) heeft in 2012 een rapport uitgebracht naar aanleiding van een onderzoek onder zowel accountants als de maatschappij over de betrouwbaarheid en waarde van het accountancyberoep (ACCA, 2012). Uit het onderzoek blijkt dat accountants het beroep van grote waarde achten. De maatschappij denkt daar iets anders over. Waar driekwart van de accountants het beroep hoog waarderen, doet 'slechts' 55% van de maatschappij dat; 35% had een neutrale houding, tegenover minder dan een kwart van de ondervraagde accountants. Er moet echter opgemerkt worden dat de accountants daadwerkelijk gevraagd werden over de waarde van het beroep, terwijl de respondenten die de maatschappij vertegenwoordigden dertien verschillende beroepen moesten beoordelen op betrouwbaarheid. Verder bleek dat er onder de maatschappij de afgelopen vijf jaar geen verandering is geweest in de manier hoe er naar accountants gekeken werd. Hoewel slechts 55% van de respondenten uit de maatschappij het accountantsberoep hoog waarderen, is 76% het er toch mee eens dat accountants belangrijk zijn in het bijdragen aan een goede bedrijfsvoering.

4.5 Samenvatting

Dit hoofdstuk heeft behandeld wat de invloed van fraude is op de verwachtingskloof. Doordat accountants met een redelijke mate van zekerheid voldoen aan hun taak, houden de Standaarden rekening met de mogelijkheid dat er materiële afwijkingen zijn die niet ontdekt worden. Fraude kan zeer geraffineerd zijn en zeker als er samen is gewerkt met externe partijen of bedrijven (NV COS 240). Uit een onderzoek uit 1993 blijkt dat 60% van de maatschappij niet weet wat de taken van accountants zijn (Porter, 1993). Nog steeds is er bij de maatschappij een groeiend idee dat accountants altijd fraude kunnen ontdekken als het in de financiële cijfers is te zien, maar het is onmogelijk om hieraan te voldoen (Golden et al., 2011; Singleton et al., 2006). Accountants vertrouwen veel op het management van een bedrijf. Het management heeft dan ook de primaire verantwoordelijkheid om fraude te ontdekken en te voorkomen (NV COS 240).

Het achterhalen van fraude is een groot probleem in de verwachtingskloof. Uit onderzoek bleek dat vooral beleggingsanalisten, banken en journalisten vinden dat (in tegenstelling tot accountants zelf) het opsporen van alle significante fraude een taak is van externe accountants (Humphrey et al., 1993). Uit een later onderzoek blijkt dat meer dan een kwart van de

respondenten (bestaande uit belanghebbenden en het gewone publiek) vindt dat het de taak is van accountants om fraude te voorkomen en alle vormen van fraude moeten kunnen opsporen (Lee et al., 2007). Deze uitkomst is tegengesteld aan de resultaten van een onderzoek van Ruhnke en Schmidt (2014). Zij ontdekten dat de meerderheid van belanghebbenden van mening is dat het opsporen van alle soorten fraude niet de (huidige) taak van accountants is.

Ruhnke en Schmidt (2014) stellen ook dat een toename van regelgeving een negatief effect zal hebben op de sociale positie van accountants. Iets wat de maatschappij juist hoopt te vergroten door meer regels in te voeren. Deze toename zal volgens hen dan ook de verwachtingskloof vergroten. Dit wordt ook ondersteund door Boonzaaijer et al. (2016). Ook de reputatie van accountants speelt een rol in de sociale positie. Deze wordt onder andere bepaald door de kwaliteit van de afgegeven accountantsverklaring (Chaney & Philipich, 2002). Door het effect van het Enronschandaal op de aandelenmarkt van andere klanten van het betrokken accountantskantoor Andersen te onderzoeken, kan er bepaald worden of er reputatieschade is opgelopen. Uit onderzoek bleek dat de aandelen van andere klanten significant daalden toen het schandaal aan het licht kwam (Chaney & Philipich, 2002; Doogar et al., 2003; Krishnamurthy et al., 2006). Doogar et al. (2003) vinden daarnaast een verslechtering van de betrouwbaarheid van accountantscontroles over de gehele markt in het eerste kwartaal van 2002. Uit de resultaten van Krishnamurthy et al. (2006) blijkt daarnaast ook dat er hogere rendementen dan verwacht waren bij klanten die snel overstapten naar een Big 4-kantoor, dan wanneer een ander kantoor werd gekozen of wanneer de nieuwe accountant niet bekend werd gemaakt. Asthana et al. (2010) bevestigen dat een overstap binnen drie dagen van de bekendmaking van de overstap hogere rendementen opleverde dan er verwacht werd in het geval dat er geen overstap plaatsvond. Ook bij een schandaal waar KPMG de accountant was, kregen andere klanten negatieve verschillen tussen de werkelijke en verwachte rendementen. Ook vond er in datzelfde jaar een verdubbeling plaats van klanten van KPMG die een ander kantoor zochten (Weber et al., 2008). Dit negatieve effect van een schandaal bevestigt dat (in ieder geval) voor investeerders het vertrouwen in de kwaliteit van de controleverklaring afneemt.

Ondanks deze schandalen blijkt dat 76% van de maatschappij accountants een belangrijke factor vinden voor een goede bedrijfsvoering. Uit het onderzoek blijkt verder dat 55% van de respondenten het accountancyberoep hoog waarderen en 35% heeft een neutrale houding. Er werd aangegeven dat hun mening de afgelopen vijf jaar onveranderd is gebleven (ACCA, 2012).

Hoofdstuk 5 - Werkzaamheden register- en forensische accountants

5.1 Inleiding

Nu het duidelijk is wat de *audit expectation gap* inhoudt en welke invloed fraude daarop heeft, legt dit hoofdstuk het verschil uit tussen een registeraccountant en een forensisch accountant. De vraag die hierbij centraal staat is: *Wat is het verschil tussen de werkzaamheden van een registeraccountant en een forensisch accountant?*

5.2 Taken van een registeraccountant

Registeraccountants houden zich als onafhankelijke, externe partij bezig met de controle van financiële verslagen en of deze voldoen aan de accountingstandaarden. Deze standaarden kunnen nationale standaarden zijn, zoals de GAAP, of internationale standaarden, zoals de International Financial Reporting Standards (IFRS). Het is de taak van registeraccountants om een redelijke mate van zekerheid te bieden dat er geen materiële fouten zitten in de financiële verslagen (Singleton et al., 2006).

De jaarrekening moet volgens de normen van het maatschappelijk verkeer worden opgemaakt. Dit betekent dat maatschappelijke opvattingen effect hebben op de opmaak van jaarrekeningen en dus feitelijk invloed hebben op de manier waarop accountants te werk gaan. Het zorgt ervoor dat controles progressief zijn en dus met de tijd mee gaan. De tijd en omstandigheden zijn altijd aan veranderingen onderhevig, wat weerspiegelt wordt in de controles (Ernst & Young Accountants, 2016).

De accountants volgen, zoals eerder gezegd, in principe de regels van Dutch GAAP (ook wel de Richtlijnen voor de Jaarverslaggeving (RJ) genoemd) of IFRS. Er is echter altijd ruimte voor invulling van de richtlijnen door het bedrijf (en de accountant). Door deze ruimte moet een accountant extra bedacht zijn op het gebruik van winststuring en of dat binnen de regels is, of dat het frauduleus is (Ronen & Yaari, 2008). Daarnaast wordt de AFM strenger en komen er steeds meer regels bij (Financieele Dagblad, 2016; Boonzaaijer et al., 2016). Registeraccountant Marianne van der Zijde (lid van het bestuur van de NBA en werkte tot 2015 bij de AFM) geeft aan dat accountants het vaak niet eens zijn met de normen die de AFM stelt. Normen die hier bedoeld worden gaan bijvoorbeeld over wat er nodig is om verschillende posten te controleren. Hierbij valt te denken aan de goodwill of omzet. IFRS geeft wel richtlijnen hoe deze posten gecontroleerd moet worden, maar dat is meer procedureel in tegen stelling tot wat een accountant daadwerkelijk moet doen (Financieele Dagblad, 2017).

5.3 De Standaarden

Zoals in het tweede hoofdstuk (paragraaf 2.2) besproken, moet een accountant zich houden aan de NV COS. De Standaarden leggen uit wat het doel is van een controle van accountants. Het dient bij te dragen aan het vertrouwen dat gebruikers hebben in financiële verslagen. Hiervoor is het noodzakelijk dat een accountant de financiële overzichten beoordeelt op een getrouwe weergave, met de materialiteit in gedachten houdend. Accountants geven hierover hun oordeel. Daarvoor is het belangrijk dat er een redelijke mate van zekerheid moet zijn dat de financiële verslagen geen

materiële afwijkingen bevatten als gevolg van fouten of fraude (NV COS 200). Hier is terug te zien wat Liggio (1975), Ruhnke en Schmidt (2014) en Boonzaaijer et al. (2016) ook besproken. Een redelijke mate van zekerheid is geen volledige zekerheid. De Standaarden lichten dit begrip dan ook nader toe. Een redelijke mate van zekerheid is een hoge, maar geen absolute zekerheid, die een accountant kan waarborgen als er voldoende en geschikte informatie is gekregen om een controle uit te voeren, zodat het risico op een onjuist oordeel op een acceptabel laag niveau is.

Oordelen over materialiteit zijn relatief aan de omstandigheden en het perspectief van de controlerende accountant. Vanzelfsprekend moet hij een oordeel vormen of het de beslissingen van de gebruikers van de financiële verslagen beïnvloedt, maar dit kan door de subjectiviteit ervan betwistbaar zijn. Het oordeel van accountants biedt geen zekerheid over de continuïteit van een onderneming of over de manier waarop de entiteit bestuurd wordt. Echter kan de wet het soms wel degelijk verplichten dat de accountant een oordeel geeft over bijvoorbeeld de effectiviteit van de interne beheersing. De Standaarden schrijven vervolgens een belangrijke stelling: de accountant is niet verantwoordelijk voor het opsporen van afwijkingen die niet van materieel belang zijn voor de gezamenlijke financiële verslagen. De reden hiervoor is dat het oordeel van de accountant ook over de financiële verslagen tezamen gaat (NV COS 200). Echter moet een accountant wel bedacht zijn dat er sprake kan zijn van fraude. Als de antwoorden van verschillende personen bijvoorbeeld niet overeenkomen, moet hij deze onderzoeken. Als hij fraude vermoedt of heeft ontdekt (en geïdentificeerd), dient hij na te gaan of hij verplicht is om de fraude te melden bij een externe instantie. De geheimhoudingsplicht van accountants is ondergeschikt aan wettelijke verplichtingen (NV COS 240).

Zoals gezegd is het doel van accountants om bij te dragen aan vertrouwen van gebruikers in financiële overzichten. Dit bestaat eigenlijk uit twee componenten. Als eerste is er dus een redelijke mate zekerheid nodig dat financiële verslagen geen materiële fouten of fraude bevatten. Daarnaast is het van belang dat de financiële overzichten (overeenkomstig met de bevindingen van de accountant) gerapporteerd worden volgens de eisen van de Standaarden (NV COS 200; art. 2:393 lid 3 BW). De accountant is dus verantwoordelijk voor een juiste weergave van de feiten, maar de keuze van de gehanteerde grondslagen en de weergave van de uitkomsten zijn taak van het management van de onderneming (Ernst & Young Accountants, 2016). Als er geen sprake is van een redelijke mate van zekerheid of als een accountantsverklaring met beperking niet genoeg is om aan het doel van accountants te voldoen, eisen de Standaarden dat de accountant ofwel de opdracht teruggeeft ofwel een oordeelonthouding schrijft (NV COS 200).

5.4 Soorten accountantsverklaringen

Er zijn vier soorten verklaringen die een accountant kan afgeven: een goedkeurende verklaring, een verklaring met beperking, een afkeurende verklaring of een verklaring van oordeelonthouding (art. 2:393 lid 6 BW). Bij een goedkeurende verklaring heeft de accountant zijn doel kunnen bereiken en zitten er dus met een redelijke mate van zekerheid geen materiële afwijkingen (meer) in de jaarrekening. Indien er (nog) wel materiële afwijkingen in de financiële verslagen zitten, is de situatie bepalend of er een verklaring met beperking of een afkeurende verklaring wordt afgegeven. Dit ligt dan aan de omvang van de afwijking en de gevolgen ervan. Het onderscheid in deze twee soorten verklaringen zit met name in hoe diepgaand de invloed van de fouten of van de onzekerheden in de controle is. Bij een verklaring met beperking keurt de accountant in feite de jaarrekening goed, met uitzondering van een bepaald onderdeel. Bij een

afkeurende verklaring dient de accountant alles te vermelden wat leidt tot de afkeuring. Alles wat niet is vermeld, wordt daarmee indirect goedgekeurd. In het uiterste geval kan een accountant dus een verklaring van oordeelonthouding afgeven. Het is hierbij van belang dat de gevolgen materieel zijn en een diepgaande invloed kunnen hebben. Vaak heeft de accountant onvoldoende informatie om een oordeel te geven en te onderbouwen. Hij kan in dat geval geen goedkeuring of afkeuring van de jaarrekening geven. Ook hier geldt dat de accountant alles moet vermelden dat leidt tot de oordeelonthouding (NBA, 2016).

5.5 Fraudeaccounting

De fraudeaccountants zijn accountants die een breed scala aan kennis nodig hebben. Niet alleen moeten ze weten hoe financiële controles in elkaar zitten (en dus de kennis van 'gewone' accountants moeten bezitten), maar ook hoe er bewijs kan worden verzameld voor fraudezaken, hoe een goed verhoor plaatsvindt en hoe er getuigd kan worden in de rol van een expert. Hiernaast hebben ze veel ervaring en kennis nodig van de industrie waarin er fraude vermoed wordt (Singleton et al., 2006). Immers, de verzekeringsindustrie is een totaal andere wereld dan bijvoorbeeld de productie-industrie.

De Association of Certified Fraud Examiners (ACFE) is met ruim 80.000 leden de grootste anti-fraude organisatie. De missie van de ACFE is om het aantal fraudegevallen en witteboordencriminaliteit te verminderen (AFCE, 2017). Met witteboordencriminaliteit wordt de criminaliteit bedoeld die door hogere functionarissen van achter hun bureau bedreven wordt. Voorbeelden hiervan zijn fraude en belastingontduiking (Van Dale Uitgevers, 2017). De ACFE heeft vorig jaar voor het laatst een rapport opgesteld waarin onder andere staat wat de oorzaken van het ontdekken van fraude waren. Hieruit blijkt dat tips met 40,9% de grootste oorzaak van het ontdekken van fraude is in West-Europa. Interne audits (16,4%) en management reviews (11,8%) volgen. Externe audits (4,5%) zijn aanzienlijk minder vaak de oorzaak (ACFE, 2016). Ondanks dat het laag is, is dit het hoogste percentage van de afgelopen paar jaar: externe audits hadden een percentage van slechts 2% in 2014 (AFCE, 2014), 3,8% in 2012 (AFCE, 2012) en 3,9% in 2010 (AFCE, 2010).

Volgens Singleton et al. (2006) omvat een fraudeonderzoek zes stappen. Eerst is het de noodzaak om alle benodigde informatie (en details) te verzamelen, waarna het vergeleken wordt met een verklaring. Om een beter begrip te krijgen van de situatie wordt het bedrijf vanuit het perspectief van de fraudeur bekeken en afgevraagd of er een motief (ofwel 'druk' van de fraudedriehoek) aanwezig is. Als het bewijs logisch en redelijk is, kan er met de betrokken partijen gecommuniceerd worden over details en de status van de fraude.

5.6 Forensische accounting

Forensische accounting is meer intuïtief dan deductief. Dit houdt in dat het niet alleen om feiten draait, maar dat ook de intuïtie een rol speelt bij het ontdekken van fraude. Financiële accounting wordt daarentegen meer geleid door procedures en heeft niet als doel om effectief fraude te ontdekken. De methodes en technieken die financiële accountants (zoals registeraccountants) gebruiken, zijn niet gemaakt om fraude op te sporen, maar om materiële fouten te ontdekken in financiële verslagen (Singleton et al., 2006). Hiermee wordt met name gefocust op de weergave van de cijfers.

Volgens Singleton et al. (2006) is forensische accounting nodig voor onder andere gerechtelijke ondersteuning en onderzoeken binnen het bedrijf (als er getipt wordt door werknemers, willen die vaak liever met onafhankelijke (in dit geval forensische) accountants spreken in plaats van iemand van het bedrijf zelf). Ook het ontdekken van criminele activiteiten behoren veelal tot de taak van forensische accountants. Hierbij kan gedacht worden aan diefstal uit de voorraad, leveranciersfraude, witteboordencriminaliteit en manipulaties op de aandelenmarkt. Ook de overheid (zoals bijvoorbeeld de FIOD van de Belastingdienst), banken en verzekeringen gebruiken vaak de steun en diensten van forensische accountants (Gray, 2008).

Forensische accountants moeten fraude kunnen ontdekken met weinig informatie. Daarnaast is het noodzakelijk dat ze de financiële informatie kunnen interpreteren en de financiële gevolgen van de fraude kunnen inschatten. Er is kennis nodig over onderzoekstechnieken en het gebruik en aandragen van bewijs voor rechtszaken. Het is daarbij vanzelfsprekend dat forensische accountants ook de onderzoekstechnieken en -mentaliteit moeten hebben en beheersen (Singleton et al., 2006). De focus van een controle van financiële verslagen ligt op het identificeren en voorkomen van fouten. Fouten kunnen voorkomen worden door een effectief intern beheersingssysteem te hebben. Dat systeem wordt gecontroleerd en eventuele fouten komen naar boven (Gray, 2008). Het werk van een registeraccountant wordt eigenlijk overgedragen aan een forensisch accountant wanneer het vermoeden van fraude ontstaat. Eerst worden de fouten in de jaarrekening geïdentificeerd en voorkomen of aangepakt. Pas als het een stap verder lijkt te gaan richting fraude wordt de forensisch accountant ingeschakeld om de fraude te identificeren (Golden et al., 2011; Gray, 2008).

Volgens Singleton et al. (2006) is het verschil tussen registeraccountants en forensisch accountants vooral een mentaliteitsverschil, dat eerder ook al is aangeduid met het verschil tussen een intuïtieve en deductieve manier van aanpak. Forensische accountants denken als fraudeurs zelf: hun kennis komt met name vanuit ervaring en niet vanuit boeken. Daarnaast focust een forensisch accountant op de uitzonderingen, onregelmatigheden en het scheiden van de macht (taken) van werknemers. Registeraccountants focussen daarentegen met name op het audittraject en de materiële afwijkingen. De Standaarden stellen dat er twee soorten (opzettelijke) afwijkingen zijn die voor een accountant belangrijk zijn: fraude in de financiële overzichten en afwijkingen doordat er activa gestolen zijn. Het is vervolgens niet de taak van de accountant om juridisch vast te stellen of er echt sprake is van fraude. Hij kan het slechts vermoeden of (in uitzonderlijke situaties) de fraude identificeren (NV COS 240).

5.7 Samenvatting

In dit vijfde hoofdstuk is deelvraag drie behandeld en zodoende zijn de taken van een registeraccountant en een forensisch accountant beschreven. Registeraccountants controleren als onafhankelijke, externe partij de financiële verslagen van ondernemingen, zodat er met een redelijke mate van zekerheid te zeggen is dat er geen materiële afwijkingen inzitten als gevolg van fouten of fraude (Singleton et al., 2006; NV COS 200). De verslagen moeten voldoen aan de accountingstandaarden (art. 2:393 lid 3 BW) en de jaarrekening moet volgens de normen van het maatschappelijk verkeer worden opgemaakt (Ernst & Young Accountants, 2016). Het doel van de accountantscontrole is dat het bijdraagt aan het vertrouwen dat gebruikers hebben in financiële overzichten. De Standaarden beschrijven verder dat de accountant niet verantwoordelijk is voor het opsporen van afwijkingen die niet van materieel belang zijn voor de gezamenlijke financiële

verslagen, aangezien daar het oordeel van een accountant over gaat (NV COS 200). Omdat het niet redelijk is te verwachten dat er een perfecte en volledige audit plaatsvindt, vertrouwen registeraccountants veel op het management (Singleton et al., 2006; Limperg, 1932; Porter, 1993).

Een registeraccountant kan vier soorten verklaringen afgeven: een goedkeurende verklaring, een verklaring met beperking, een afkeurende verklaring of een verklaring van oordeelonthouding (art. 2:393 lid 6 BW). Bij de goedkeurende verklaring is er met een redelijke mate van zekerheid te stellen dat er geen materiële afwijkingen in de jaarrekening zitten. Als de fouten of onzekerheden in een jaarrekening materieel zijn en een diepgaande invloed hebben, wordt er een verklaring van oordeelonthouding afgegeven. Een verklaring met beperking is in principe een goedgekeurde jaarrekening, met uitzondering van een onderdeel. Indien de omvang van de afwijking en de gevolgen ervan substantieel zijn, wordt er een afkeurende verklaring afgegeven (NBA, 2016).

Uit een onderzoek van de ACFE blijkt dat slechts 4,5% van de fraudegevallen ontdekt worden door externe audits (AFCE, 2016). Dit is een aanzienlijk lager percentage dan in eerste instantie gedacht kan worden. Witteboordencriminaliteit verminderen is een missie van de AFCE en dit is dan ook een van de taken van forensische accountants (Gray, 2008; Singleton et al., 2006; AFCE, 2017). Bij forensische accounting speelt de intuïtie een grotere rol dan bij de deductieve financiële accounting, die niet als doel heeft om effectief fraude te ontdekken. De methodes en technieken die zij gebruiken zijn erop gericht om materiële fouten te ontdekken in de financiële verslagen en niet om fraude op te sporen (Singleton et al., 2006).

Ook met weinig informatie moeten forensische accountants fraude kunnen ontdekken. Ze moeten de financiële informatie kunnen interpreteren en de gevolgen van een fraudegeval kunnen inschatten. Naast de kennis over financiële controles moet er ook kennis zijn van het verzamelen van bewijs, het goed verrichten van een verhoor en het getuigen in een rechtbank (Singleton et al., 2006). Het is niet de taak van registeraccountants om juridisch vast te stellen of er sprake is van fraude. Hij kan het daarentegen wel vermoeden of (in uitzonderingen) de fraude identificeren (NV COS 240). De forensisch accountant wordt vervolgens ingeschakeld op het moment dat er een vermoeden tot fraude bestaat, om deze daarna te identificeren (Golden et al., 2011; Gray, 2008).

Hoofdstuk 6 - Conclusie en discussie

6.1 Inleiding

In deze scriptie is onderzocht wat de invloed van een forensisch accountant is op de *audit expectation gap*. Om tot een antwoord te komen zijn er drie deelvragen opgesteld. In dit hoofdstuk zullen eerst de deelvragen kort herhaald worden, waarna er een antwoord op de onderzoeksvraag volgt. Tevens zullen in de discussie de beperkingen van het onderzoek evenals aanbevelingen voor vervolgonderzoek worden aangegeven.

6.2 Beantwoording deelvragen

Op welke manier is de *audit expectation gap* aanwezig?

Volgens Liggio (1975) is de *expectation gap* het verschil tussen de verwachtingen van een onafhankelijke accountant en de verwachtingen van de gebruikers van financiële verslagen. Porter (1993) beschrijft de verwachtingskloof als het verschil tussen de verwachtingen en de waarnemingen van de prestaties van accountants door de maatschappij. Uit de resultaten van haar onderzoek blijkt dat 60% van het maatschappelijk verkeer weinig kennis heeft van de plichten en taken van accountants. Daarentegen blijken ook accountants zelf niet alle verantwoordelijkheden te kennen die ze volgens de wet hebben. Ook zijn accountants (net als de maatschappij) zich niet altijd bewust van de redelijke mate van zekerheid die gepaard gaat met het beroep (Ruhnke & Schmidt, 2014). Een oplossing voor deze gebreken zou een betere opleiding kunnen zijn (Ruhnke & Schmidt, 2014; Porter, 1993; Boonzaaijer et al., 2016). De sinds 2013 verplichte permanente educatie (NBA, 2017) zou hier aan kunnen bijdragen. In een poging de verwachtingskloof te dichten is sinds 2016 een uitgebreide controleverklaring voor oob's in heel de EU ingesteld (Boonzaaijer et al., 2016), waarin betere communicatie voorop staat (NBA, 2014).

Wat is de invloed van fraude op de *audit expectation gap*?

Fraude kan, zeker als er meerdere partijen bij betrokken zijn, zeer geraffineerd plaatsvinden (NV COS 240). Bij de maatschappij heerst het groeiende idee dat accountants altijd fraude kunnen ontdekken, zolang het in de cijfers is te zien. Dit is echter onmogelijk (Golden et al., 2011; Singleton et al., 2006). Uit het onderzoek van Lee et al. (2007) blijkt dat een kwart van de onderzochte belanghebbenden en het publiek in het algemeen het opsporen en voorkomen van alle soorten fraude een taak vindt van accountants. Ruhnke en Schmidt (2014) concluderen echter dat de meerderheid van belanghebbenden het opsporen van fraude niet de huidige taak van accountants vindt. Om fraude in te perken, de verwachtingskloof te dichten en zo accountants een betere sociale positie te geven, wil de maatschappij meer regelgeving. Dit zal vanwege een misplaatste verwachting juist leiden tot een negatief effect (Ruhnke & Schmidt, 2014), wat ook ondersteund wordt door Boonzaaijer et al. (2016). Ook reputatie(schade) heeft invloed op de sociale positie van accountants. De aandelen van klanten van een geschaad accountantskantoor dalen significant wanneer een schandaal aan het licht komt (Chaney & Philipich, 2002; Doogar et al., 2003; Krishnamurthy et al., 2006; Weber et al., 2008). Naar aanleiding van het Enronschandaal vinden Doogar et al. (2003) in de hele markt aan het begin van 2002 een achteruitgang in het vertrouwen in accountantscontroles. Een overstap naar een andere (bekendgemaakte) accountant heeft een positief effect op de verwachte rendementen (Krishnamurthy et al., 2006; Asthana et al., 2010).

Ondanks de schandalen vindt 76% van de maatschappij accountants een belangrijke factor voor een goede bedrijfsvoering, maar slechts 55% geeft het beroep een hoge waardering (ACCA, 2012).

Wat is het verschil tussen de werkzaamheden van een registeraccountant en een forensisch accountant?

Registeraccountants controleren in onafhankelijke en externe vorm de financiële verslagen van een onderneming, zodat er een redelijke mate van zekerheid is dat het geen materiële afwijkingen (meer) bevat als gevolg van fouten of fraude (Singleton et al., 2006; NV COS 200). De jaarrekening wordt opgemaakt volgens de normen die in het maatschappelijk verkeer gelden (Ernst & Young Accountants, 2016). Het doel van een jaarrekeningcontrole is dat er bijgedragen wordt aan het vertrouwen van gebruikers in de financiële overzichten. De Standaarden vermelden dat de accountant niet verantwoordelijk is voor het opsporen van niet-materiële afwijkingen (NV COS 200). Na een controle geeft de accountant een goedkeurende verklaring, een verklaring met beperking, een afkeurende verklaring of een verklaring van oordeelonthouding (art. 2:393 lid 6 BW). Uit onderzoek blijkt dat slechts 4,5% van alle fraude ontdekt wordt door externe audits (AFCE, 2016). Het verminderen van witteboordencriminaliteit is een van de taken van forensische accountants (Gray, 2008; Singleton et al., 2006; AFCE, 2017). Ze moeten naast financiële kennis ook weten hoe ze bewijs moeten verzamelen, hoe een verhoor verricht wordt en hoe ze moeten getuigen in een rechtbank (Singleton et al., 2006). De forensisch accountant wordt ingeschakeld als er een vermoeden tot fraude is, zodat deze geïdentificeerd kan worden (Golden et al., 2011; Gray, 2008). Singleton et al. (2006) stellen dat de methodes en technieken die registeraccountants gebruiken erop gericht zijn materiële fouten te ontdekken, niet om fraude op te sporen.

6.3 Beantwoording onderzoeksvraag

Wat is de invloed van een forensisch accountant op de *audit expectation gap*?

De *audit expectation gap* is nog altijd aanwezig en zal niet verdwijnen zolang er verschillende verwachtingen zijn over accountants (Limperg, 1932; Porter, 1993; Ruhnke & Schmidt, 2014; Boonzaaijer et al., 2016). Er worden verschillende maatregelen genomen om de kloof te verkleinen, zoals de permanente educatie (NBA, 2017), de uitgebreide controleverklaring voor oob's (Boonzaaijer et al., 2016; NBA, 2014) en de rapportages van de AFM over specifieke kantoren (Werkgroep Toekomst Accountantsberoep, 2014). Het opsporen van fraude is een van de probleempunten van de verwachtingskloof (Humphrey et al., 1993). Zoals duidelijk gemaakt, wordt een forensisch accountant pas ingeschakeld als accountants het vermoeden hebben dat er sprake is van fraude (Golden et al., 2011; Gray, 2008). Dit geeft eigenlijk aan dat het de taak is van de controlerend accountant om de fraude te signaleren. De recentste cijfers uit een rapport van de ACFE (2016) laten zien dat fraude slechts in 4,5% van de gevallen door externe audits wordt ontdekt. Hier is dus nog veel aan te winnen. Daarentegen moet opgemerkt worden dat ook de Standaarden aangeven dat fraude op een geraffineerde manier kan plaatsvinden (NV COS 240). Dit neemt niet weg dat accountants een redelijke mate van zekerheid moeten hebben dat de jaarrekening vrij is van materiële afwijkingen als gevolg van fouten of fraude, voordat er een goedkeurende verklaring afgegeven kan worden (Singleton et al., 2006; NV COS 200; NBA, 2016).

Doordat forensische accountants worden ingeschakeld als het vermoeden tot fraude al bestaat (Golden et al., 2011; Gray, 2008), is het moeilijk te zeggen wat de invloed van forensische

accountants is op het ontdekken van fraude. Het vaker ontdekken van fraude zal de verwachtingskloof verkleinen, aangezien dit een van de grote probleempunten is (Humphrey et al., 1993). De reden tot verkleining volgt uit verschillende onderzoeken waaruit blijkt dat de maatschappij het de verantwoordelijkheid vindt van accountants om fraude te ontdekken (Porter et al., 1993; Humphrey et al., 1993; Singleton et al., 2006; Lee et al., 2007; Golden et al., 2011). Met andere woorden kan er gesteld worden dat het ontdekken van fraude de *audit expectation gap* verkleint, maar dat de invloed die een forensisch accountant in vergelijking met een registeraccountant daarop heeft, onbekend is.

6.4 Discussie

Ondanks het vele onderzoek dat verricht is voor deze scriptie, zijn er een aantal beperkingen te noemen. Zo wordt er in dit onderzoek een onderscheid gemaakt tussen een registeraccountant en een forensisch accountant. Het zou echter kunnen dat er voor de maatschappij geen verschil zit in deze twee beroepen of dat er geen weet is van het bestaan van forensische accountants. Dit betekent dat ze de taken van de verschillende soorten accountants door elkaar kunnen halen, waardoor er verkeerde verwachtingen ontstaan, wat de verwachtingskloof groter maakt. Als het maatschappelijk verkeer een onderscheid weet te maken tussen een controlerend accountant en een forensisch accountant, kan er gericht onderzoek plaatsvinden naar de mening van het maatschappelijk verkeer over taken van een (register-)accountant. Op die manier kan de invloed van een forensisch accountant (in vergelijking met een registeraccountant) op de verwachtingskloof beter onderzocht worden.

Daarnaast is er weinig onderzoek gedaan naar de reputatie van accountants. Enkele onderzoeken zijn verricht naar aanleiding van schandalen (Chaney & Philipich, 2002; Doogar et al., 2003; Krishnamurthy et al., 2006; Weber et al., 2008; Asthana et al., 2010). Echter is de reputatie van accountants in al deze artikelen onderzocht door middel van een analyse van de aandelenmarkt. Er is geen onderzoek gevonden dat een enquête heeft gehouden onder het maatschappelijk verkeer om hun perceptie van accountants te meten. Dit, terwijl een jaarrekening volgens de normen van het maatschappelijk verkeer moet worden opgemaakt en opvattingen die heersen in de maatschappij effect hebben op de wijze waarop accountants te werk gaan (Ernst & Young Accountants, 2016). Het is dan ook een suggestie voor vervolgonderzoek om de meningen van het maatschappelijk verkeer te onderzoeken, zodat er beter bekend wordt hoe de maatschappij naar accountants kijkt. Op die manier kunnen er betere richtlijnen voor accountants worden gemaakt die voldoen aan de normen van het maatschappelijk verkeer.

Naast beperkt onderzoek over meningen uit de maatschappij, is er ook weinig onderzoek verricht naar het verschil tussen forensische accountants en registeraccountants. Dit maakt het lastig om dergelijk onderzoek zoals deze scriptie te verrichten. Bestaande bronnen zijn eerder informatief dan dat het nieuwe bevindingen weergeeft (Singleton et al., 2006; Gray, 2008; Golden et al., 2011). Dit is dan ook een aanbeveling voor verder onderzoek. Door de verschillen te onderzoeken in bijvoorbeeld controles die registeraccountants hebben verricht en controles waarbij forensische accountants betrokken zijn geweest, kunnen vermoedens worden bevestigd of wellicht nieuwe ontdekkingen worden gedaan. Op die manier zou er een betere samenwerking tussen forensische accountants en controlerende accountants kunnen ontstaan, waardoor er meer fraude ontdekt kan worden, wat leidt tot het verkleinen van de *audit expectation gap*.

Bibliografie

- ACCA. (2012). *Closing the value gap: understanding the accountancy profession in the 21st century*. Verkregen op 17 juli, 2017, van <http://www.accaglobal.com/content/dam/acca/global/PDF-technical/other-PDFs/tech-tp-ctvg.pdf>.
- Accountant. (2017). *Consultatie aanwijzing oob's van start*. Verkregen op 9 juni, 2017, van <https://www.accountant.nl/nieuws/2017/4/consultatie-aanwijzing-oobs-van-start/>.
- Accountant. (2017). *Gerben Everts, AFM: 'Als iemand het recept heeft, ontvang ik het graag'*. Verkregen op 10 juli, 2017, van <https://www.accountant.nl/artikelen/2017/6/gerben-everts-afm-als-iemand-het-recept-heeft-ontvang-ik-het-graag/>.
- Accountant Worden. (2017). *Specialisatie accountant*. Verkregen op 4 juli, 2017, van <https://www.accountantworden.nl/beroep/wat-is-een-accountant/specialisatie-accountant/>.
- Accountant Worden. (2017). *Veel gestelde vragen (FAQ)*. Verkregen op 3 juli, 2017, van <https://www.accountantworden.nl/faq/#VMBOAccountant>.
- ACFE. (2010). *Report to the nations: on occupational fraud and abuse*. Verkregen op 16 juli, 2017, van http://www.acfe.com/uploadedfiles/acfe_website/content/documents/rtnn-2010.pdf
- ACFE. (2012). *Report to the nations: on occupational fraud and abuse*. Verkregen op 16 juli, 2017, van https://www.acfe.com/uploadedFiles/ACFE_Website/Content/rtnn/2012-report-to-nations.pdf.
- ACFE. (2014). *Report to the nations: on occupational fraud and abuse*. Verkregen op 12 juni, 2017, van <http://www.acfe.com/rtnn/docs/2014-report-to-nations.pdf>.
- ACFE. (2017). *Who We Are*. Verkregen op 29 juni, 2017, van <http://www.acfe.com/who-we-are.aspx>.
- AFM. (2016). *AFM legt boetes op aan Big 4-accountantsorganisaties voor niet naleven zorgplicht*. Verkregen op 16 mei, 2017, van <https://www.afm.nl/nl-nl/professionals/nieuws/2016/mrt/boete-big4>.
- AFM. (2017). *Definities en begrippen: voor accountantsorganisaties*. Verkregen op 9 juni, 2017, van <https://www.afm.nl/nl-nl/professionals/doelgroepen/accountantsorganisaties/begrippen>.
- AFM. (2017). *Register accountantsorganisaties*. Verkregen op 10 juli, 2017, van <https://www.afm.nl/nl-nl/professionals/registers/vergunningenregisters/accountantsorganisaties?Filter1=0&KeyWords=#results>.
- Anthony, R. N., Govindarajan, V., Hartmann, F. G. H., Kraus, K., & Nilsson, G. (2014). *Management Control Systems*. New York, NY: McGraw-Hill Education.
- Asthana, S. C., Balsam, S., & Krishnan, J. (2010). Corporate governance, audit firm reputation, auditor switches, and client stock price reactions: The Andersen experience. *International Journal of Auditing*, 14(3), 274-293.
- Batenburg, R. S., & Groenewegen, P. P. (2001). *Een kwestie van vertrouwen: Over veranderingen op de markt voor professionele diensten en in de organisatie van vrije beroepen* (Vol. 76). Amsterdam University Press.
- Belastingdienst. (2017). *Wat is fraude?*. Verkregen op 4 juli, 2017, van https://www.belastingdienst.nl/wps/wcm/connect/nl/fiod/content/wat_is_fraude.
- Boonzaaijer, K.H., Eijkelenboom, E.V.A., & in 't Veld, L. (2016). Draagt nieuwe wetgeving voor accountants(organisaties) bij aan het dichten van de verwachtingskloof?. *Ondernemingsrecht*, 2016/56((afl. 7)), 266-272.

- Burgerlijk Wetboek Boek 2. (n.d.). Verkregen op 3 juli, 2017, van <http://wetten.overheid.nl/BWBR0003045/2017-07-01>.
- Chaney, P. K., & Philipich, K. L. (2002). Shredded reputation: The cost of audit failure. *Journal of Accounting Research*, 40(4), 1221-1245.
- Chye Koh, H., & Woo, E. S. (1998). The expectation gap in auditing. *Managerial auditing journal*, 13(3), 147-154.
- Collin, S. O. Y., Tagesson, T., Andersson, A., Cato, J., & Hansson, K. (2009). Explaining the choice of accounting standards in municipal corporations: Positive accounting theory and institutional theory as competitive or concurrent theories. *Critical perspectives on Accounting*, 20(2), 141-174.
- Cressey, D. R. (1953). *Other people's money; a study of the social psychology of embezzlement*. New York, NY: Free Press.
- Dechow, P. M., & Skinner, D. J. (2000). Earnings management: Reconciling the views of accounting academics, practitioners, and regulators. *Accounting horizons*, 14(2), 235-250.
- Deegan, C., & Rankin, M. (1999). The environmental reporting expectations gap: Australian evidence. *The British Accounting Review*, 31(3), 313-346.
- Doelder, R.J. de, & Diekman, P.A.M. (2012). Uitvoeren van fraudeonderzoeken. In *Jaarboek Compliance 2012* (pp. 267-284).
- Doogar, R., Sougiannis, T., & Xie, H. (2003). *The Impairment of Auditor Credibility: Evidence from the Enron-Andersen Saga*. Working Paper, University of Illinois at Urbana-Champaign.
- Dorminey, J., Fleming, A. S., Kranacher, M. J., & Riley Jr, R. A. (2012). The evolution of fraud theory. *Issues in Accounting Education*, 27(2), 555-579.
- Erasmus Universiteit Rotterdam. (2017). *Financieel Forensische Deskundige Opleiding*. Verkregen op 15 juli, 2017, van https://www.eur.nl/esaa/executive_programs/programma_financieel_forensisch_deskundige/financieel_forensisch_deskundige_opleiding/.
- Ernst & Young Accountants (2016). *Handboek Jaarrekening 2016: Toepassing van de Nederlandse wet- en regelgeving en IFRS*. Amsterdam: Wolters Kluwer.
- Financieele Dagblad. (2016). *Accountants verzetten zich tegen koers beroepsorganisatie*. Verkregen op 9 juli, 2017, van <https://fd.nl/ondernemen/1153080/accountants-verzetten-zich-tegen-koers-beroepsorganisatie>.
- Financieele Dagblad. (2016). *Accountants zijn er nog lang niet*. Verkregen op 6 april, 2017, van <https://fd.nl/economie-politiek/1174069/accountants-zijn-er-nog-lang-niet>.
- Financieele Dagblad. (2017). *Accountantscontrole Big Four vertoont nog steeds gebreken*. Verkregen op 16 mei, 2017, van <https://fd.nl/ondernemen/1192448/accountantscontrole-big-four-vertoot-nog-steeds-gebreken>.
- Financieele Dagblad. (2017). *AFM: controles door accountants zijn nog beroerder dan drie jaar geleden*. Verkregen op 10 juli, 2017, van <https://fd.nl/ondernemen/1208051/afm-controles-van-accountants-is-nog-beroerder-dan-drie-jaar-geleden>.
- Financieele Dagblad. (2017). *Curatoren Macintosh schakelen forensische accountants in*. Verkregen op 6 april, 2017, van <https://fd.nl/ondernemen/1185090/curatoren-macintosh-schakelen-forensische-accountants-in>.
- Financieele Dagblad. (2017). *'Zeg dankjewel tegen de AFM en ga aan het werk'*. Verkregen op 29 juni, 2017, van <https://fd.nl/ondernemen/1207703/zeg-dankjewel-tegen-de-afm-en-gaan-het-werk>.
- Golden, T. W., Skalak, S. L., Clayton, M. M., & Pill, J. S. (2011). *A guide to forensic accounting investigation*. John Wiley & Sons.

- Gray, D. (2008). Forensic Accounting and Auditing: Compared and Contrasted to Traditional Accounting and Auditing. *American Journal of business education*, 1(2), 115-126.
- Guidry, F., Leone, A. J., & Rock, S. (1999). Earnings-based bonus plans and earnings management by business-unit managers. *Journal of Accounting and Economics*, 26(1), 113-142.
- Haniffa, R., & Hudaib, M. (2007). Locating audit expectations gap within a cultural context: The case of Saudi Arabia. *Journal of International Accounting, Auditing and Taxation*, 16(2), 179-206.
- Healy, P. M. (1985). The effect of bonus schemes on accounting decisions. *Journal of accounting and economics*, 7(1-3), 85-107.
- Healy, P. M., & Wahlen, J. M. (1999). A review of the earnings management literature and its implications for standard setting. *Accounting horizons*, 13(4), 365-383.
- Holthausen, R. W., & Leftwich, R. W. (1983). The economic consequences of accounting choice implications of costly contracting and monitoring. *Journal of Accounting and Economics*, 5, 77-117.
- Humphrey, C., Moizer, P., & Turley, S. (1993). The audit expectations gap in Britain: An empirical investigation. *Accounting and Business Research*, 23(sup1), 395-411.
- Jackson, A. B., Moldrich, M., & Roebuck, P. (2008). Mandatory audit firm rotation and audit quality. *Managerial Auditing Journal*, 23(5), 420-437.
- Jensen, M. C., & Meckling, W. H. (1976). Theory of the firm: Managerial behavior, agency costs and ownership structure. *Journal of financial economics*, 3(4), 305-360.
- Krishnamurthy, S., Zhou, J., & Zhou, N. (2006). Auditor reputation, auditor independence, and the stock-market impact of Andersen's indictment on its client firms. *Contemporary Accounting Research*, 23(2), 465-490.
- Lee, T. H., Gloeck, J. D., & Palaniappan, A. K. (2007). The audit expectation gap: an empirical study in Malaysia. *Southern African Journal of Accountability and Auditing Research*, 7(1), 1-15.
- Liggio, C. D. (1975). The expectation gap: The accountant's legal Waterloo?. *The CPA (pre-1986)*, 45(000007), 23.
- Limperg, T. (1932). De functie van de Accountant en de Leer van het Gewekte Vertrouwen. *Maandblad voor accountancy en bedrijfshuishoudkunde*, 2, 17-20.
- Monroe, G. S., & Woodliff, D. R. (1993). The effect of education on the audit expectation gap. *Accounting & Finance*, 33(1), 61-78.
- NBA. (2011). *De Raad van Commissarissen als opdrachtgever van de accountant: betrekking hebbende op Organisaties van Openbaar Belang (OOB)*. Verkregen op 9 juli, 2017, van https://www.nba.nl/globalassets/themas/thema-corporate-governance/adviserapport_de_rvc_als_opdrachtgever_van_de_accountant_september_2011.pdf.
- NBA. (2014). *Nieuwe controleverklaring voor oob's: uitgebreider met meer informatie over werkzaamheden accountant*. Verkregen op 9 juni, 2017, van <http://docplayer.nl/144591-Nieuwe-controleverklaring-voor-oob-s-uitgebreider-met-meer-informatie-over-werkzaamheden-accountant.html>.
- NBA. (2016). *Controleverklaringen verklaard: de strekking van de controleverklaring bij decentrale overheden*. Verkregen op 29 juni, 2017, van https://www.nba.nl/globalassets/themas/thema-publieke-sector/controleverklaringen-verklaard/nba_flyer_controleverklaringen_decentrale_overheden_juni_2016.pdf.
- NBA. (2017). *Permanente educatie*. Verkregen op 9 juni, 2017, van <https://www.nba.nl/kwaliteitsbevordering/permanente-educatie/>.

- NV COS. (2016, 6 december). Verkregen op 29 juni, 2017, van <http://wetten.overheid.nl/BWBR0039231/2017-02-23>.
- NVPE. (2013, 1 juni). Verkregen op 11 juli, 2017, van <http://wetten.overheid.nl/BWBR0033451/2014-01-08>.
- Porter, B. (1993). An empirical study of the audit expectation-performance gap. *Accounting and business research*, 24(93), 49-68.
- Qompas. (2017). *Accountantskantoren*. Verkregen op 4 juli, 2017, van https://carrierestart.qompas.nl/branches_en_beroeppen/subbranche/Financi%C3%A4le-dienstverlening/Accountantskantoren/79/27.
- Ramaswamy, V. (2005). Corporate governance and the forensic accountant. *The CPA Journal*, 75(3), 68-70.
- Reiss, J. (2013). *Philosophy of economics: A contemporary introduction*. New York, NY: Routledge.
- Rijksoverheid. (2015). *Meer instellingen aangemerkt als organisatie van openbaar belang*. Verkregen op 9 juni, 2017, van <https://www.rijksoverheid.nl/actueel/nieuws/2015/06/26/meer-instellingen-aangemerkt-als-organisatie-van-openbaar-belang>.
- Ronen, J., & Yaari, V. (2008). *Earnings management*. Springer US.
- Ruhnke, K., & Schmidt, M. (2014). The audit expectation gap: existence, causes, and the impact of changes. *Accounting and Business Research*, 44(5), 572-601.
- Schuchter, A., & Levi, M. (2016). The fraud triangle revisited. *Security Journal*, 29(2), 107-121.
- Singleton, T. W., Singleton, A. J., Bologna, G. J., & Lindquist, R. J. (2006). *Fraud auditing and forensic accounting*. Hoboken, NJ: John Wiley & Sons, Inc.
- Titman, S., & Trueman, B. (1986). Information quality and the valuation of new issues. *Journal of accounting and economics*, 8(2), 159-172.
- Van Dale Uitgevers. (2017). *Witteboordencriminaliteit*. Verkregen op 29 juni, 2017, van <http://www.vandale.nl/opzoeken?pattern=witteboordencriminaliteit&lang=nn>.
- Verordening (EU) 537/2014 van het Europees Parlement en de Raad van 16 april 2014 betreffende specifieke eisen voor de wettelijke controles van financiële overzichten van organisaties van openbaar belang en tot intrekking van Besluit 2005/909/EG van de Commissie (PbEU 2014, L 158/77).
- Verordening gedrags- en beroepsregels accountants. (2014, 1 januari). Verkregen op 11 juli, 2017, van <http://wetten.overheid.nl/BWBR0034635/2014-01-04/0>.
- Watts, R. L., & Zimmerman, J. L. (1978). Towards a positive theory of the determination of accounting standards. *Accounting review*, 112-134.
- Watts, R. L., & Zimmerman, J. L. (1986). *Positive accounting theory*. Prentice-Hall Inc.
- Watts, R. L., & Zimmerman, J. L. (1990). Positive accounting theory: a ten year perspective. *Accounting review*, 131-156.
- Weber, J., Willenborg, M., & Zhang, J. (2008). Does auditor reputation matter? The case of KPMG Germany and ComROAD AG. *Journal of Accounting Research*, 46(4), 941-972.
- Werkgroep Toekomst Accountantsberoep. (2014). *In het publiek belang: maatregelen ter verbetering van de kwaliteit en onafhankelijkheid van de accountantscontrole*. Alphen aan den Rijn: Okay Color Graphics BV.
- Wet op het accountantsberoep. (2012, 13 december). Verkregen op 3 juli, 2017, van <http://wetten.overheid.nl/BWBR0032573/2017-06-27/0/>.
- Wet toezicht accountantsorganisaties. (2006, 19 januari). Verkregen op 10 juli, 2017, van <http://wetten.overheid.nl/BWBR0019468/2017-07-01>.